

ΟΧΥΡΟ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

του Συνταγματάρχη Πεζικού Γεώργιου Καραμπατσόλη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΟΧΥΡΩΝ

Γενικά

Η κατασκευή των οχυρών

Περιγραφή του οχυρού Νυμφαίας

ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

Εισαγωγή

Δυνάμεις και Σχέδια Αντιπάλων

Περιγραφή της μάχης

ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ

Η ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ ΤΩΝ ΟΧΥΡΩΝ

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν για πρώτη φορά διάβασα την έκθεση του διοικητή του Οχυρού Νυμφαίας, τότε Ταγματάρχη Πεζικού Αναγνώστου Αλέξανδρου, σχετικά με τη μάχη των οχυρών στις 6 Απριλίου 1941, συγκλονίστηκα από τον τρόπο που περιγράφει τα προηγηθέντα της μάχης και τα της μάχης. Κυρίως όμως συγκλονίστηκα από την εξιστόρηση του διαλόγου με το Γερμανό στρατηγό, όντας αιχμάλωτος.

Έχω διαβάσει πολλές φορές αυτή την έκθεση και κάθε φορά που τη διαβάζω δεν κρύβω ότι συγκινούμαι.

Κατά τον εορτασμό της μάχης του οχυρού της Νυμφαίας, στις 7 Απριλίου 2002, παρατήρησα ότι, παρά τη βροχή που έπεφτε, ο κόσμος παρακολουθούσε με ιδιαίτερη προσοχή την εξιστόρηση της μάχης από τον υποφαινόμενο και αποχώρησε μόνο, όταν τελείωσα.

Με το πέρας της εορτής με πλησίασαν αρκετοί από τους επισκέπτες και μου είπαν ότι ένας από τους λόγους που έρχονται στην εορτή της μάχης του οχυρού της Νυμφαίας, είναι να ακούσουν την περιγραφή της μάχης, από την οποία κάθε φορά εντυπωσιάζονται.

Έτσι, σκέφθηκα ότι αυτή η έκθεση του ηρωικού Διοικητή του οχυρού Νυμφαίας δεν πρέπει να παραμένει στα συρτάρια, αλλά θα πρέπει να γίνει γνωστή στο ευρύ κοινό. Για το λόγο αυτό και με δεδομένο ότι δεν είναι τόσο γνωστό το οχυρό Νυμφαίας όσο το Ρούπελ, προχώρησα στη σύνταξη του παρόντος ενημερωτικού ιστορικού φυλλαδίου.

Νομίζω ότι αυτό, μαζί με τον εορτασμό της επετείου της μάχης των οχυρών και το στρατιωτικό μουσείο που έχει δημιουργηθεί μέσα στο οχυρό, είναι το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε για τους ηρωικούς αγωνιστές του.

Αύγουστος 2002

Γεώργιος Καραμπατσόλης

Συνταγματάρχης Πεζικού

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΟΧΥΡΩΝ

Γενικά

Βρισκόμαστε στο έτος 1935 . Δεκαπέντε χρόνια μετά την απελευθέρωση της Δυτικής Θράκης.

Στις αρχές του 1935 η κυβέρνηση έθεσε στο ΓΕΣ ερώτημα σχετικά με την οχύρωση των βορείων συνόρων της χώρας.

Να σημειωθεί εδώ ότι, μετά τη συνθήκη της Λωζάνης και μέχρι του έτους 1933, οι εκάστοτε κυβερνήσεις της χώρας και η ανώτατη στρατιωτική ηγεσία δεν είχαν αντιμετωπίσει σοβαρά το θέμα της οχύρωσης της παραμεθόριας ζώνης, διότι υπολόγιζαν ότι βρίσκονται μπροστά σε μία μακρά ειρηνική περίοδο. Αλλά και τα διατιθέμενα κάθε φορά κονδύλια του προϋπολογισμού για τη στρατιωτική προπαρασκευή της χώρας ήταν πάντοτε περιορισμένα λόγω του πλήθους των αναγκών που είχαν προκύψει από τη μικρασιατική καταστροφή.

Ως εκ τούτου, καμία άξια λόγου εργασία οχύρωσης δεν είχε γίνει μετά τη μικρασιατική καταστροφή, εκτός από κάποια ατελέστατη απλή τακτική μελέτη οχύρωσης με ενισχυμένα έργα εκστρατείας των περιοχών βορείως Ξάνθης, Κάτω Νέστου, Πόρτο Λάγος και της βορείως Κομοτηνής περιοχής της Νυμφαίας, κατά τα έτη 1924 και 1925.

Μετά το σχετικό ερώτημα λοιπόν της κυβέρνησης, το ΓΕΣ συγκρότησε επιτροπή η οποία υπέβαλλε το από 21 Ιανουαρίου 1935 πρακτικό της, με το οποίο υπολόγισε την απαιτούμενη δαπάνη για την ολοκλήρωση της οχύρωσης (από Αξιό ποταμό μέχρι και Δυτική Θράκη) στο ποσό άνω των 4.000.000.000 δρχ. Για την οχύρωση της Δυτικής Θράκης η δαπάνη είχε υπολογισθεί χονδρικά στο ποσό των 100 εκατομμυρίων δρχ.

Το ΓΕΣ υπέβαλλε στη συνέχεια υπόμνημα προς την κυβέρνηση και τους πολιτικούς ηγέτες, με το οποίο ζητούσε τη διάθεση 200 εκατομμυρίων δρχ ως πρώτη δόση για την οχύρωση της ζώνης προκαλύψεως προς Βουλγαρία, έναντι του χονδρικού προϋπολογισθέντος ποσού των 4 δις δρχ. Στο υπόμνημα αυτό, αρχικά, δε δόθηκε συνέχεια.

Μετά όμως την Ιταλοαιθιοπική ρήξη, στις 2 Οκτωβρίου 1935, και με την εμφάνιση νεφών στο διεθνή ορίζοντα, η στρατιωτική ηγεσία εισηγήθηκε στην κυβέρνηση τη λήψη των ενδεδειγμένων μέτρων προς εξασφάλιση των στοιχειωδών συνθηκών στο σπουδαιότερο τούτο κεφάλαιο της άμυνας της χώρας.

Σε ό,τι αφορά στην περίπτωση ελληνοβουλγαρικού πολέμου, η στρατιωτική ηγεσία πρότεινε όπως η οχύρωση υπεισέλθει κυρίως στην ενίσχυση της προκαλύψεως, με σκοπό την εξασφάλιση της συγκέντρωσης του στρατού εκστρατείας στην επιθυμητή ζώνη και τη διευκόλυνση έτσι της ανάπτυξης του επιθυμητού ελιγμού ή και τη διεξαγωγή αρχικά αμυντικών επιχειρήσεων.

Μετά την πρόταση αυτή της στρατιωτικής ηγεσίας, το Υπουργείο των Στρατιωτικών εξέδωσε τις απαραίτητες διαταγές για την υλοποίηση των αναφερθέντων.

Τσιμεντένια εμπόδια τύπου πυραμίδας (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Σχετικά με την οχύρωση, από τον καιρό της ειρήνης οι απόψεις είναι διιστάμενες, διότι άλλοι μεν από τους στρατιωτικούς ηγέτες κρίνουν μια τέτοια ενέργεια απαραίτητη για να δύναται η χώρα να εκτελέσει τις πολεμικές αποστολές και άλλοι απόφαίνονται ότι δεν είναι ούτε σκόπιμη ούτε απαραίτητη.

Και στην περίπτωση της οχύρωσης των βορείων περιοχών της Ελλάδας υπήρχαν αυτές οι διϊστάμενες γνώμες αν και αυτοί που υποστήριζαν τη μη οχύρωση αποτελούσαν μειοψηφία.

Στην Ευρώπη, όλες σχεδόν οι χώρες αυτής, μεγάλες και μικρές, θεώρησαν ανέκαθεν επιτακτική την ανάγκη της οχύρωσης των συνόρων τους με μόνιμα έργα.

Μετά δε τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, άπαντα σχεδόν τα κράτη, τα ευρισκόμενα στο χώρο του ευρωπαϊκού θεάτρου επιχειρήσεων, θεώρησαν την ανάγκη αυτή ως επιτακτική.

Άπαντες σχεδόν, οι από του 1924 μέχρι το 1935 Αρχηγοί του Γενικού Επιτελείου Στρατού, υποστηρίζουν την ανάγκη της οχύρωσης της χώρας προς τις εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Σε ό,τι αφορά τον ελληνικό χώρο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι σχέσεις της Ελλάδας με τη Βουλγαρία ήταν πάντοτε τεταμένες. Η κατάσταση αυτή υπήρχε όχι μόνο από το 1935 αλλά από το 1923 και μετά, όταν η Βουλγαρία είχε αναλάβει δυνάμεις από την ήττα του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και η Ελλάδα ήταν ακόμη εξασθενημένη από την ατυχή μικρασιατική εκστρατεία.

Ορθότατα λοιπόν οι ελληνικές κυβερνήσεις και το ΓΕΣ, κατά το 1935 και μετά, ελάμβαναν υπόψη τους τη δυσμενέστερη περίπτωση εμπλοκής σε πόλεμο της Ελλάδας μόνης κατά της Βουλγαρίας μόνης ή και κατά της Αλβανίας, η οποία θα ενεργούσε ταυτόχρονα με τη Βουλγαρία.

Το ΓΕΣ διαβλέπον ότι η κυβέρνηση θα διέθετε τα απαιτούμενα κονδύλια για την οχύρωση της χώρας και με δεδομένο την έλλειψη συστηματικών μελετών, ως πρώτο βήμα συγκρότησε στις 2 Αυγούστου 1935 επιτροπή υπό την προεδρία του τότε συνταγματάρχη Μηχανικού Στρίμπερ Ι, η οποία αργότερα έλαβε τον τίτλο επιτροπή μελετών οχύρωσης (ΕΜΟ).

Το Σεπτέμβριο δε του 1935, το ΓΕΣ συγκρότησε στο 3ο γραφείο αυτού, το τμήμα ΙΙΙ το οποίο μετονομάστηκε αργότερα σε ΙΙΙ/β ως αρμόδιο γραφείο οχύρωσης. Η διεύθυνση ΙΙΙ/β ανατέθηκε στον τότε αντισυνταγματάρχη Μηχανικού Κανελόπουλο Κων/νο, ο οποίος διατήρησε συνεχώς τη διεύθυνση του τμήματος τούτου μέχρι τον Οκτώβριο του 1940.

Η αναφερθείσα επιτροπή είχε εντολή, αφού λάβει υπόψη τα ισχύοντα σχέδια ενεργείας προς Βουλγαρία όπως και διάφορα άλλα στοιχεία που θα έπαιρνε από το ΓΕΣ, να υποβάλλει πρακτικό στο οποίο να καθορίζεται η μορφή οχύρωσης, η γενική γραμμή χάραξης των έργων, η δαπάνη που θα απαιτηθεί και ο τρόπος οργάνωσης της εργασίας.

Η ανατεθείσα στην επιτροπή μελέτη έγινε σε χάρτη κλίμακας 1: 100.000, τα δε πορίσματα αυτής υποβλήθηκαν από την ΕΜΟ στο ΓΕΣ με το υπ' αριθμόν 1 της 1ης Οκτωβρίου 1935 πρακτικό της.

Είσοδος του οχυρού Νυμφαίας. Στο βάθος η προτομή του ταγματάρχη Αναγνωστού. Διακρίνεται η θυρίδα προστασίας της εισόδου και ίχνη εχθρικών πυρών (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Για την περιοχή της Κομοτηνής, πρότεινε την κατασκευή στη Νυμφαία οχυρού αντοχής σε βολή των 155 για την απαγόρευση της οδού Κίρτζαλι - Νυμφαία - Κομοτηνή, καθώς και πολυβολείων αντοχής των 105 στο ύψος της γραμμής Γιοβά Χαλίλ (Μαχαίρας) - Νυμφαία - Κάτω Μεγάλη Άδα - Δράνια για την απαγόρευση των ορεινών οδεύσεων. Γενικά η μελέτη της ΕΜΟ παρείχε την εντύπωση ότι κρινόταν όχι απαραίτητη η οχύρωση της ζώνης αυτής και επαφίονταν στην κρίση του ΓΕΣ η λήψη απόφασης για την κατασκευή των προτεινομένων έργων.

Αναφορικά με τη δαπάνη που θα απαιτείτο, η επιτροπή αυτή (ΕΜΟ) υπέβαλλε ,στις 21 Οκτωβρίου 1935, το υπ' αριθμ. 2 πρακτικό, με το οποίο ανέφερε ότι ,κατά χονδρική προσέγγιση, η δαπάνη οχύρωσης των προς Βουλγαρία συνόρων θα ανέλθει στο ποσό των 550 εκατομμυρίων δραχμών. Τελικώς δαπανήθηκαν 1322 εκατομμύρια δραχμές. Σε τούτο συντέλεσε τόσο η υποτίμηση της δραχμής όσο και η εξέλιξη των ιδεών επί της μορφής της οχύρωσης κατά την πρόοδο των εργασιών. Το ποσό τούτο υπήρξε εκπληκτικά μικρό, συγκρινόμενο προς την έκταση, την αρτιότητα και την αποτελεσματικότητα του εκτελεσθέντος έργου.

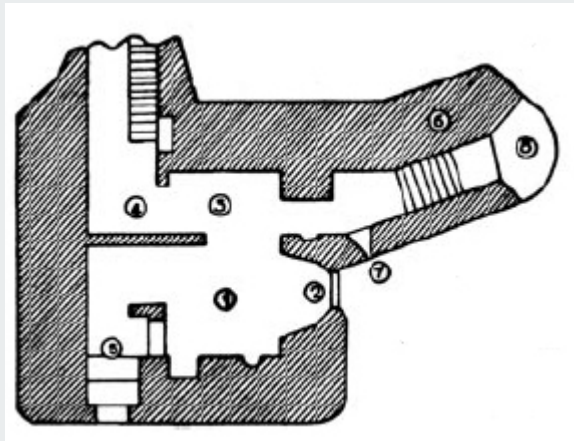

Η Κεντρική Επιτροπή Οχύρωσης (ΚΕΟ) στη Νυμφαία.

[Από αριστερά προς τα δεξιά: Ανχης (ΠΖ) Δημόπουλος Σπ., Σχης (ΠΖ) Στεργιόπουλος Σ., Ανχης (ΜΧ) Παχούλης Αν., Ανχης (ΜΧ) Κουμανάκος Κ., Σχης (ΜΧ) Γιαννακόπουλος Π., Σχης (ΠΖ) Μπεγέτης Ιω., Σχης (ΜΧ) Μινωτάκης] (Πηγή: Οχύρωση παραμεθορίου ζώνης 1937-1940 ΔΙΣ/ΓΕΣ 1956).

Το φθινόπωρο του 1935 και μετά την έγκριση των μελετών από τον τότε αρχηγό του ΓΕΣ αντιστράτηγο Χασαπίδη Α., εκδόθηκαν από το ΓΕΣ γενικές οδηγίες οχύρωσης βάσει των οποίων συγκροτούνταν μία κεντρική επιτροπή οχύρωσης (ΚΕΟ) στο ΓΕΣ και τέσσερις υποεπιτροπές ανά μία για τις περιοχές προκάλυψης των μεραρχιών XI (περιοχή της κοιλάδας του Αξιού Π.), VI (περιοχή της κοιλάδας του Στρυμόνα Π.), VII (περιοχή υψιπέδου Κ. Νευροκοπίου - Νέστου Π.) και XII (περιοχές Ξάνθης - Κομοτηνής).

Κάθε υποεπιτροπή αποτελείτο από τρεις ανώτερους αξιωματικούς (ένας του Πεζικού ως πρόεδρος και ανά ένας του Πυροβολικού και Μηχανικού ως μέλη).

ΚΑΤΟΨΗ ΠΥΡΟΒΟΛΕΙΟΥ ΠΛΑΓΙΟΦΥΛΑΞΗΣ (Κλίμ. 1:150)

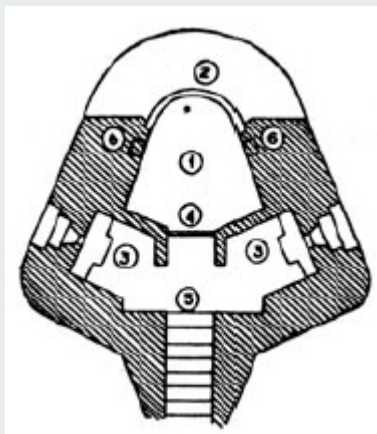
1.Θάλαμος βολής, 2. Φάτνωμα βολής, 3. Προθάλαμος, 4. Κάθοδος προς καταφύγια, 5. Βοηθητική έξοδος, 6. Σηκός φωτισμού, 7. Τυφεκίθρα, 8. Παρατηρητήριο (Πηγή: Αγώνες στην ανατ. Μακεδ. και Θράκη 1941, ΓΕΣ/ΔΙΣ 1956).

Από τα μέσα του 1936, όταν την αρχηγεία του ΓΕΣ ανέλαβε ο αντιστράτηγος Παπάγος Αλέξανδρος, επήλθαν σημαντικές τροποποιήσεις και προσθήκες στο πρόγραμμα των υπό μελέτη και κατασκευή έργων οχύρωσης της προκάλυψης, μετά την αναγνώριση των αμυντικών τοποθεσιών και των έργων οχύρωσης από το Στρυμόνα μέχρι την Κομοτηνή και Αλεξανδρούπολη ,στην οποία προέβη το Σεπτέμβριο του 1936 (19 Σεπ - 3 Οκτ), συνοδευμένος από αρμόδιους επιτελής του ΓΕΣ.

Οι πρώτες σε μεγάλη έκταση εργασίες έργων εκστρατείας σημειώθηκαν κατά το έτος 1937. Το 1938 συνεχίσθηκαν οι εργασίες που είχαν αρχίσει το προηγούμενο έτος.

Γενικά, κατά το έτος 1939 σημειώθηκε σημαντική πρόοδος στα έργα εκστρατείας, ιδίως στις περιοχές του Δ' και Ε' (Θράκη) Σωμάτων Στρατού.

Κατά το έτος 1940 τα Δ' και Ε' Σώματα Στρατού, μετά από διαταγές του ΓΕΣ, περιορίσθηκαν στην αποπεράτωση του προγράμματος έργων εκστρατείας, του προηγούμενου έτους.

ΚΑΤΟΨΗ ΔΙΠΛΟ ΠΟΛΥΒΟΛΕΙΟ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ (Κλίμ. 1:150)

(1. Θάλαμος παρατήρησης, 2. Φάτνωμα παρατήρησης, 3. Θάλαμος βολής πολυβόλου, 4. Αντιχηητική θύρα, 5. Κάθοδος προς κατάφύγια, 6. Σηκός τηλεφώνου)

(Πηγή: Αγώνες στην ανατ. Μακεδ. και Θράκη 1941, ΓΕΣ/ΔΙΣ 1956).

Κατά την εκτέλεση των εργασιών μπορούσε κανείς να διακρίνει δύο χρονικές περιόδους: την εντατική (Μάιος - Οκτώβριος) ,στην οποία επιζητείτο η εκτέλεση του ετήσιου προγράμματος και τη χειμερινή (Νοέμβριος - Απρίλιος), στην οποία οι εργασίες απέβλεπαν κυρίως στην προώθηση των υπόγειων κατασκευών, σε περιορισμένη πάντως κλίμακα.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει το μέσο όρο των εργασθέντων ημερησίως κατά τις θερινές και χειμερινές περιόδους.

Έτη	Θερινή Περίοδος	Χειμερινή Περίοδος
1936	960	425
1937	3024	1180

1938	3630	550
1939	3395	1240
1940	2425	-

Κατά προσέγγιση, διατέθηκαν για τα έργα οχύρωσης των βουλγαρικών συνόρων (από Στρυμόνα μέχρι Αλεξανδρούπολη) 2.900.000 ημεροδούλια εργατοτεχνικού ιδιωτικού προσωπικού.

Σε ό,τι αφορά το οχυρό της Νυμφαίας τα ημεροδούλια κατά έτος είχαν ως εξής :

Έτος	Ημεροδούλια
1936	6216
1937	27104
1938	49084
1939	30044
1940	8512
1941	1120
Σύνολο	122.080

Εμπόδια με σιδεροκατασκευές (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Τα ημερομίσθια ήταν διαφορετικά ανά έτη με ανοδική πορεία, όπως :

	1937	1939
Ημερομίσθιο Χειρώνακτος (εργάτη)	64	80
Ημερομίσθιο Χωματουργού	72	88
Ημερομίσθιο	128	128

Υπονομοποιού		
Ημερομίσθιο Τεχνίτη	120	120

Για την εκτέλεση των έργων χρησιμοποιήθηκαν πλήθος υλικών προερχόμενα από την περιοχή όπως άμμος, πέτρες, χαλίκι, σκύρα οδοποιίας και σκυροδέματος, ακατέργαστη ξυλεία.

Επιπλέον, γινόταν προμήθεια υλικών από το εμπόριο απευθείας από τη στρατιωτική υπηρεσία προς επίτευξη οικονομικότερων όρων, εξασφάλισης ειδικής ποιότητας και της αναγκαίας ποσότητας κατά τα διάφορα στάδια της εκτέλεσης. Τέτοια υλικά ήταν το τσιμέντο, ο σίδηρος, η θηραϊκή γη, τα ελάσματα, οι λαμαρίνες επένδυσης και κατασκευής σιδηρών θυρών και θυριδών φατνωμάτων, σύρμα ακιδωτό, πάσσαλοι συρματοπλέγματος, υλικά διαβίβασεων και υλικά φωτισμού και ύδρευσης.

Η Κατασκευή των Οχυρών

Τα οχυρά της "Γραμμής Μεταξά", αποτελούσαν μία μέση οδό μεταξύ του γαλλικού τρόπου οχύρωσης και του συστήματος οχύρωσης άλλων Κρατών. Χαρακτηριστικό της γαλλικής οχύρωσης ήταν η υπερβολική κάλυψη και φροντίδα ευζωίας του προσωπικού, ενώ δυσανάλογα μικρή ήταν η ποσότητα οπλισμού σε σχέση με το μέγεθος των εγκαταστάσεων. Τα αντίθετα χαρακτήριζαν τον τρόπο οχύρωσης άλλων κρατών. Τα ελληνικά οχυρά παρείχαν ικανοποιητική κάλυψη και πυκνότητα οπλισμού, ανάλογη με την πυκνότητα των έργων.

Η παραλλαγή τους (καμουφλάζ) ήταν πλήρης και άριστη από κάθε πλευρά και ακόμα και σήμερα δύσκολα, και μόνο από πολύ κοντινή απόσταση, διακρίνονται από τον περιβάλλοντα χώρο. Κάθε οχυρό περιβαλλόταν από απαγορευμένη ζώνη πλάτους 5 - 10 χμ, με διάφορα φυλάκια επιτήρησης εντός αυτής που απαγόρευαν την είσοδο στη ζώνη χωρίς ειδική άδεια. Όσο πλησίαζε κανείς το οχυρό, συναντούσε σειρές συρματοπλεγμάτων, παγίδες με χειροβομβίδες και όπου το έδαφος το επέτρεπε, αντιαρματικά εμπόδια ή αντιαρματική τάφρο βάθους 4 μ, πολύ καλά καμουφλαρισμένη.

Θυρίδα πολυβολείου (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Τα οχυρά σκάβονταν από την πίσω (νότια) πλευρά, με την ίδια μέθοδο που χρησιμοποιείτο για τη διάνοιξη στοών σε ορυχεία. Η εκσκαφή άρχιζε από ένα κεντρικό διάδρομο οριζόντια και από ένα σημείο και μετά συνεχιζόταν κάθετα σε κυμαινόμενο ύψος 15-45 μ. ,ανάλογα με την κλίση του εδάφους. Από εκεί διάφοροι μικρότεροι διάδρομοι διακλαδώνονταν σε μεγάλη έκταση. Αυτοί οι υπόγειοι διάδρομοι συνδέουν και συνδέονται με θαλάμους οπλιτών, γραφεία διοίκησης, αποθήκες πυρομαχικών, νερού, εφοδίων, παρατηρητήρια, πυροβολεία και πολυβολεία.

Όλες οι εγκαταστάσεις προστατεύονται από μπετόν αρμέ πάχους 1-2 μ, ανάλογα με τη θέση. Η κεντρική υπόγεια στοά έχει την είσοδό της στο επάνω μέρος του οχυρού και διακόπτεται από πλευρικές στοές που χρησιμεύουν για την εξυπηρέτηση του προσωπικού. Μέσα στις στοές είχαν κατασκευαστεί αρκετές παγίδες ("τυφλοί" διάδρομοι μήκους 20 μ. περίπου, χωρίς πλευρικές πόρτες, ώστε να μη προσφέρουν κάλυψη στον εισβολέα, στο τέλος των οποίων υπήρχε θυρίδα - φάτνωμα - με πολυβόλο από την εσωτερική πλευρά κλπ.) προκειμένου ο εισβολέας να εξοντωθεί στα σημεία αυτά.

Σε ειδικές υποδοχές στους τοίχους των διαδρόμων, ειδικοί λαμπτήρες φώτιζαν το χώρο, ενώ μηχανήματα εξαερισμού και χαλύβδινα "σαλιγγάρια" εξασφάλιζαν τον αερισμό του οχυρού. Χαλύβδινες πλάκες κάλυπταν τα φατνώματα των πολυβολείων και των πυροβολείων, ώστε να προστατεύουν το προσωπικό που τα χειριζόταν.

Μέρος της στοάς (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε επίσης ότι, όταν άρχισαν να σχεδιάζονται οι εγκαταστάσεις, στρατηγικός αντίπαλος της Ελλάδας ήταν η Βουλγαρία, που διέθετε ένα στρατό περίπου των ελληνικών δυνατοτήτων και προδιαγραφών. Κανένας δεν φανταζόταν ότι στατικές γραμμές άμυνας, όπως είναι τα οχυρά, θα καλούνταν ν' αντιμετωπίσουν ένα σύγχρονο, μηχανοκίνητο στρατό, όπως ο γερμανικός, ο οποίος διέθετε την ταυτόχρονη υποστήριξη της αεροπορίας, ιδιαίτερα του "ιπτάμενου πυροβολικού", των αεροσκαφών Ju - 87 πιο γνωστών ως "Stuka". Γιατί, στην περίπτωση αυτή, όλοι, όσοι είχαν έστω και ελάχιστες στρατιωτικές γνώσεις, δεν αμφέβαλλαν για το αποτέλεσμα.

Διάδρομος. Στο βάθος θυρίδα πολυβόλου προστασίας του διαδρόμου.

Διακρίνονται ίχνη εχθρικών πυρών. (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Στο σημείο αυτό άλλωστε έγκειται και το μεγαλείο της ελληνικής αντίστασης έναντι της γερμανικής εισβολής. Στο ότι οι υπερασπιστές των οχυρών πολέμησαν μέχρι τέλους, γνωρίζοντας το μάταιο τους αγώνα έναντι της γερμανικής πολεμικής μηχανής. Το γεγονός δε ότι τα περισσότερα οχυρά δεν κατελήφθησαν αλλά υπερκεράστηκαν από τον δευτερεύοντα γερμανικό ελιγμό, μέσω Γιουγκοσλαβίας, που δεν προέβαλλε αντίσταση, αποδεικνύουν την αξία των υπερασπιστών των οχυρών.

Περιγραφή του Οχυρού Νυμφαίας

Το οχυρό της Νυμφαίας, αποτελεί το τελευταίο προς ανατολάς συγκρότημα, των μονίμων έργων οχύρωσης της "Γραμμής Μεταξά", η οποία με εικοσιένα (21) τέτοια έργα, φράσσει τους άξονες εισβολής, από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα.

Σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε, όπως και τα υπόλοιπα οχυρά, κατά τα έτη 1936-1941, κατόπιν εντατικής προσπάθειας του Γενικού Επιτελείου Στρατού, λόγω της διαγραφόμενης απειλής του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Τα οχυρά της "Γραμμής Μεταξά"	
Ποποτλίβιτσα	Περιθώρι
Ιστίμπεη	Παρταλούσκα
Κελκαγιά	Ντάσαβλη
Αρπαλούκι	Λίσσε
Παληουριώνες	Πυραμιδοειδές
Ρούπελ	Καστίλο
Καρατάς	Αγ. Νικόλαος
Κάλη	Μπαρτίσεβα
Περσέκ	Εχίνος
Μπαμπαζώρα	Νυμφαία
Μαλιάγκα	

Το οχυρό είναι ακριβώς κάτω από το μνημείο. Εκτείνεται σε μεγάλο βάθος και αποτελείται από τρεις (3) ορόφους, στους οποίους υπάρχουν οι θέσεις των όπλων, καθώς και όλες οι βοηθητικές εγκαταστάσεις.

Το ανάπτυγμα των καταφυγίων του είναι 910 τρέχοντα μέτρα και οι υπόγειες στοές συγκοινωνίας του 1910 τρέχοντα μέτρα.

Ο πρώτος όροφος, ο οποίος είναι και ο σπουδαιότερος, εκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις, διαθέτει τέσσερις (4) κύριες στοές, οι οποίες καταλήγουν σε θέσεις όπλων και έργα επιφανείας, θαλάμους για δύναμη 500 ανδρών περίπου, αποθήκες πυρομαχικών, εφοδίων και νερού, γραφεία, μηχανοστάσιο, ιατρείο, μαγειρεία και λοιπούς βοηθητικούς χώρους.

**Σκαλιά που οδηγούν στο 2ο όροφο.
(φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης)**

Ο δεύτερος όροφος, 99 σκαλοπάτια κάτω από τον πρώτο, και ο τρίτος, 66 σκαλοπάτια κάτω από το δεύτερο, διαθέτουν έργα επιφανείας προς βορρά και θαλάμους για το προσωπικό.

Θυρίδα πολυβόλου με ίχνη εχθρικών πυρών. (Πηγή: αρχείο 511 ΤΠ).

Εξοπλισμός

Στην επιφάνεια του οχυρού, υπήρχαν θέσεις αντιαεροπορικών όπλων και προς βορρά αυτού (σε απόσταση 500 μ. περίπου) αντιαρματικές τομές, πυραμίδες από οπλισμένο σκυρόδεμα και μεταλλικά εμπόδια.

Οι εξωτερικές εισοδοι, έκλειναν με σταθερές πόρτες και προστατεύονταν από πολυβολεία.

Ο ηλεκτροφωτισμός του οχυρού δεν είχε τελειώσει, μέχρι τον Απρίλιο του 1941, γι' αυτό φωτιζονταν με λάμπες πετρελαίου, ενώ ο εξαερισμός του οχυρού επετυγχάνετο με αεραγωγούς, οι οποίοι κατέληγαν στην επιφάνειά του.

Σιδηροδροκοί φράσσουν το δρομολόγιο.
(φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Συμπληρωματικά Έργα

Για την αποτελεσματική άμυνα της διάβασης Νυμφαίας και την προστασία του οχυρού, είχαν προβλεφθεί έργα οχύρωσης στα υψώματα 840, Λιθάρι, Φρουρός και Στρογγυλό, τα οποία όμως, μέχρι τον Απρίλιο του 1941, δεν είχαν κατασκευασθεί λόγω έλλειψης χρόνου, χρημάτων και προσωπικού.

ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

Εισαγωγή

Κατά το χρονικό διάστημα που η Ελλάδα διεξήγαγε στα βουνά της Βορείου Ηπείρου αγώνα υπέρ βωμών και εστιών, όπου και είχε διαθέσει το μεγαλύτερο μέρος της δύναμης και του οπλισμού του ελληνικού στρατού, άρχισε να διαγράφεται καθαρά το αυξημένο ενδιαφέρον της Γερμανίας για τα Βαλκάνια.

Ο Χίτλερ, από τις πρώτες μέρες του ελληνοϊταλικού πολέμου, πείσθηκε για την αδυναμία των Ιταλών να πετύχουν αποφασιστικό αποτέλεσμα κατά της Ελλάδας. Επειγόμενος όμως να εξασφαλίσει το δεξιό του πλευρό, πριν αρχίσει τη σχεδιαζόμενη για το Μάιο του 1941 επίθεση κατά της Ρωσίας, διέταξε την προπαρασκευή της επιχείρησης κατά της Ελλάδας, με το συνθηματικό όνομα "Μαρίτα".

Για το σκοπό αυτό, διέθεσε τη 12η στρατιά υπό τον στρατάρχη Φον Λιστ, η οποία αποτελείτο από 24 μεραρχίες. Στις δυνάμεις αυτές, πρέπει να συνυπολογισθούν οι 22 μεραρχίες των Ιταλών στην Αλβανία και η βουλγαρική συνδρομή.

Τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο του 1941, πραγματοποιήθηκε η μεταφορά και συγκέντρωση των δυνάμεων της 12ης γερμανικής στρατιάς στη Ρουμανία.

Την 1η Μαρτίου, η Βουλγαρία προσχώρησε στο τριμελές σύμφωνο του άξονα και χωρίς να αναλάβει επίσημα υποχρέωση ενεργούς συμμετοχής στις επιχειρήσεις, έθεσε σε πολεμική ετοιμότητα 16 μεραρχίες, συνολικής δύναμης 350.000 ανδρών. Τέλος, στις 2 Μαρτίου, άρχισε η προώθηση των γερμανικών δυνάμεων στη Βουλγαρία και μέχρι το τέλος του ίδιου μήνα είχε ολοκληρωθεί η στρατηγική συγκέντρωση των Γερμανών, απέναντι στην Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία.

Η Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση της Ελλάδας, παρόλο που δυσπιστούσε ως προς τις διαβεβαιώσεις περί ουδετερότητας της Βουλγαρίας και μη επίθεσης της Γερμανίας, αναγκάστηκε με την πάροδο του χρόνου να απογυμνώσει την άμυνα της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης για να καλύψει τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του βορειοηπειρωτικού μετώπου.

Μετά την απόφαση των Ελλήνων και των Βρετανών για διεξαγωγή περιορισμένης άμυνας στην τοποθεσία Μπέλες - Νέστος και μεταφορά της κύριας άμυνας στην τοποθεσία Αλιάκμονα - Βερμίου, η Θράκη έμεινε έξω από τα σχέδια άμυνας, με αποτέλεσμα να παραμείνουν σ' αυτήν ασήμαντες δυνάμεις (Ταξιαρχίες Νέστου - Έβρου), με κύρια αποστολή απλώς να σημειώσουν την εθνική κυριαρχία.

Δυνάμεις και Σχέδια Αντιπάλων

Γερμανικές Δυνάμεις

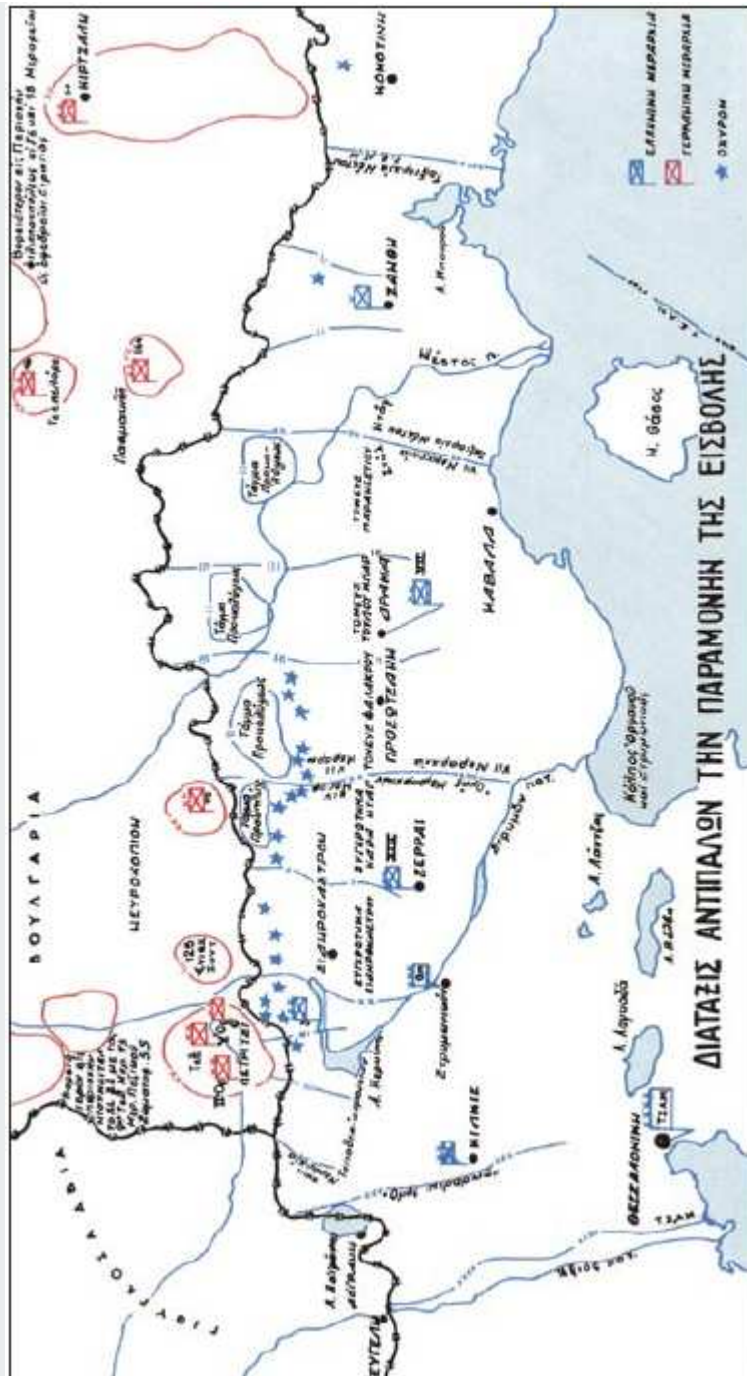
Στο χώρο της Θράκης οι Γερμανοί διέθεσαν το 30ο Σώμα Στρατού με την 164η Μεραρχία, στον άξονα Εχίνου - Ξάνθης και την 50η Μεραρχία στον άξονα Νυμφαίας - Κομοτηνής, με αποστολή την κατάληψη της Θράκης, δια των διαβάσεων Εχίνου και Νυμφαίας.

Για την υποστήριξη, γενικά των επιχειρήσεων στη Βαλκανική, οι Γερμανοί διέθεσαν περίπου 1.000 αεροσκάφη κάθε τύπου.

Ελληνικές Δυνάμεις

Απέναντι στις γερμανικές και βουλγαρικές δυνάμεις, που βρίσκονταν στα σύνορα της Θράκης, υπήρχαν οι προαναφερθείσες Ταξιαρχίες Νέστου και Έβρου.

Η Ταξιαρχία του Έβρου, με διοικητή τον υποστράτηγο Ζήση Ιωάννη, ήταν διατεταγμένη από τη λίμνη Βιστωνίδα μέχρι τον Έβρο ποταμό. Υπό την ταξιαρχία υπάγονταν τα τάγματα προκαλύψεως Κομοτηνής, Σουφλίου και Διδυμοτείχου, δηλαδή επτά (7) λόχοι τυφεκιοφόρων και λόχος πυροβόλων, συνολικής δύναμης εκατό (100) αξιωματικών και δύο χιλιάδων (2.000) οπλιτών.

Στη διάβαση Νυμφαίας, βρισκόταν ,μετά τις διαδοχικές αφαιμάξεις, η δύναμη του οχυρού Νυμφαίας και δύο (2) λόχοι προκαλύψεως εκατέρωθεν και βορείως αυτού υψώματα, 840 και Φρουρός, με διοικητή τον ταγματάρχη (ΠΖ) Αναγνωστό Αλέξανδρο.

Περιγραφή της μάχης

Επειδή πολλά βιβλία έχουν γραφεί για τη μάχη των οχυρών 6 - 9 Απριλίου 1941, νομίζω ότι είναι χρήσιμο να αφήσουμε τον ίδιο το διοικητή του οχυρού Νυμφαίας να περιγράψει τη μάχη, όπως αυτός την έζησε και την κατέγραψε

στη λεπτομερή του έκθεση, η οποία υπάρχει στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Κρατήθηκε η δομή του κειμένου της πρωτότυπης έκθεσης.

Η υπογραφή που υπάρχει στο τέλος της έκθεσης, είναι αυτή της πρωτότυπης έκθεσης.

ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ

Διοικητού οχυρού Νυμφαίας ταγματάρχου Πεζικού Αναγνωστού Αλεξάνδρου (νυν αντισυνταγματάρχου) επί των, προ της μάχης, κατά την μάχην και μετά την μάχην του οχυρού Νυμφαίας. Εις αντικατάστασιν της κατά την κατοχήν υποβληθείσης συντόμου εκθέσεως.

Ο υπογεγραμμένος διοικητής οχυρού Νυμφαίας ταγματάρχης Πεζικού Αναγνωστός Αλέξανδρος, έχων υπό τας διαταγάς μου τους κάτωθι αξιωματικούς:

- 1. Λοχαγό Πεζικού Δημητριάδη Αντώνιο, διοικητή Α' Λόχου.*
- 2. Λοχαγό Πεζικού Παπαδάκο Κων/νο, διοικητή Β' Λόχου.*
- 3. Λοχαγό Πεζικού Κονδύλη Νικόλαο, διοικητή Λόχου και Υπασπιστή.*
- 4. Έφεδρο Υπολοχαγό Τσαλαμπουπούνη Λεωνίδα, διμοιρίτη.*
- 5. Ανθυπολοχαγό Πεζικού Κατεχάκη Ζαχαρία, διμοιρίτη.*
- 6. Έφεδρο Ανθυπολοχαγό Παθιάκη Αντώνιο, διμοιρίτη.*
- 7. Έφεδρο Ανθυπολοχαγό Μαρίνο Αλέξανδρο, διμοιρίτη.*
- 8. Έφεδρο Ανθυπολοχαγό Παναγίδη Κων/νο, διμοιρίτη Όλμων.*
- 9. Έφεδρο Ανθυπολοχαγό Μηχανικού Μαλάμογλου Νικόλαο, διμοιρίτη Σκαπανέων.*
- 10. Έφεδρο Ανθυπασπιστή Μηχανικού Φιλίππου Χρ., Αξιωματικό διαβιβάσεων.*
- 11. Ανθυπασπιστή Πεζικού Παχυγιαννάκη Εμμανουήλ, διαχειριστή.*
- 12. Ανθυίατρο Πατρινέλη Γεώργιο, Ιατρό του οχυρού.*
- 13. Έφεδρο Ανθυίατρο Μαλαχία, χειρουργό του οχυρού.*

ΕΞΙΣΤΟΡΩ

Τα προηγηθέντα και την διεξαγωγήν της μάχης του οχυρού Νυμφαίας ως ακολούθως:

Ι. ΓΕΝΙΚΟΤΗΤΕΣ

Την διοίκησιν του οχυρού Νυμφαίας ανέλαβον τον Απρίλιον του 1940 παρά του ταγματάρχου Πεζικού Αγκουριδάκη Εμμανουήλ και δυνάμει διαταγής του 12ου συνοριακού τομέως υφ' ού τας διαταγάς υπήγετο τότε το οχυρόν.

Κατά την υπ' εμού ανάληψιν της διοικήσεως του οχυρού Νυμφαίας δεν είχαν περατωθεί τα έργα ο δε οπλισμός αυτού είχε ως κάτωθι :

1. - Εν αντιαρματικών πυροβόλων των 37 χιλιοστών.
2. - Εν αντιαεροπορικών πυροβόλων των 20 χιλιοστών.
3. - Τεσσαράκοντα οκτώ πολυβόλα Σ.Ε.
4. - Είκοσι οκτώ οπλοπολυβόλα υποδ. 1915.
5. - Εν πολυβόλων Χόσκis 1926.

6. - Δύο όλμους των 81 χιλιοστών.

Εκ των ανωτέρω όπλων, από της ενάρξεως του ελληνοϊταλικού πολέμου και μέχρι του γερμανοελληνικού τοιούτου διετάχθημεν και απεστείλαμεν αλλαχού τα κάτωθι:

1. - Εν αντιαρματικών πυροβόλων των 37 χιλιοστών.
2. - Εν αντιαεροπορικών πυροβόλων των 20 χιλιοστών.
3. - Είκοσι τέσσερα πολυβόλα Σ.Ε.

4. - Το ήμισυ των προβλεπομένων πυρομαχικών.

Ο ύ τ ω

Κατά την γερμανικήν επίθεσιν το οχυρόν Νυμφαίας ευρέθη έχων τον κάτωθι οπλισμόν :

1. -Δύο όλμους Μπράντζ των 81 χιλιοστών.
2. -Είκοσι τέσσερα πολυβόλα Σ.Ε.
3. -Είκοσι επτά οπλοπολυβόλα του 1915 δια την φύλαξιν των εξόδων και παρατηρητηρίων.
4. -Δέκα υποοπλοπολυβόλα Τόμπσον } άρτι παραλη-
5. -Τέσσαρες ολμίσκους Στόκες } φθέντα
6. -Δέκα επτά βομβιδοβόλα.

7. -Διακόσια εξήκοντα τέσσαρα τυφέκια Μάλινχεν.

II. Προηγηθέντα της γερμανικής επιθέσεως

Ο ΧΙΙ συνοριακός τομεύς, όστις είχεν αποστολήν αμύνης επί των ένθεν και ένθεν του οχυρού Υψωμάτων, μετονομασθείς εις 83ον σύνταγμα πεζικού απεστάλη αλλαχού, την δε φύλαξιν ολοκλήρου της οροθετικής γραμμής του τομέως ανέλαβεν το 1ο τάγμα της ταξιαρχίας Έβρου.

Ολίγας ημέρας προ της γερμανικής επιθέσεως και κατόπιν (διαταγής) της ταξιαρχίας Έβρου, το οχυρόν Νυμφαίας υπήχθη διοικητικώς και τακτικώς απ' ευθείας υπό την ταξιαρχίαν Έβρου, οικονομικώς δε υπό το 1ον τάγμα Κομοτηνής.

Κατόπιν των ανωτέρω μεταβολών τα προκαλυπτικά τμήματα (φυλάκια, διμοιρίαι - λόχοι), έλαβον διαταγήν δια της οποίας εις περίπτωσιν από βορράν επιθέσεως να δώσουν το σύνθημα του συναγερμού και αφού ευρεθώσιν προ υπερτέρων δυνάμεων να συμπτυχθώσιν κανονικώς βάσει ορισμένου σχεδίου,

το δε οχυρόν ν' αμυνθή επί τόπου απαγορεύον την διέλευσιν τροχοφόρων δια της οδοῦ Κίρτζαλη - Μακάζα - σύνορα - Νυμφαία - Κομοτηνή.

Από της εμφανίσεως των πρώτων γερμανικῶν τμημάτων ἐπί του ἐναντι της οροθετικῆς μας γραμμῆς βουλγαρικῶ ἐδάφους (ἡτις εμφάνισις ἐγένετο τρεῖς ἡμέρας μετὰ την εἰσοδὸν των γερμανικῶν στρατευμάτων εἰς την Βουλγαρίαν) οἱ διμοιρίται προκαλύψεως των προ ἡμῶν διμοιριῶν Τζιβάκ και Μπερλαγιάν Κεντί ανθυπολοχαγός Πλεύρης Θεμιστοκλῆς, Ἐφεδρος Ανθυπολοχαγός Πατσουράκος Ανδρέας ἀνέφερον δια του καθημερινοῦ των δελτίου διαφόρους συγκεντρώσεις μηχανοκινήτων μέσων και πυροβολικοῦ εἰς την περιοχὴν της Μακάζης (χωρίον κείμενον 7 ½ περίπου χιλιόμετρα βορείως της οροθετικῆς μας γραμμῆς) ὡς και διαφόρους τοπογραφικὰς ἐργασίας των Γερμανῶν ἐπί της οροθετικῆς γραμμῆς.

Ολίγας ἡμέρας προ της γερμανικῆς ἐπιθέσεως (περὶ τα τέλη Μαρτίου) οἱ ἀνωτέρω διμοιρίται ἀνέφερον ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐτοποθέτησαν πλησίον και ὀπίσθεν ἀκριβῶς της οροθετικῆς γραμμῆς βαρὺ πυροβόλον ὡς και ἄλλα τοιαῦτα μικροτέρου διαμετρήματος.

Κατόπιν των ἀνωτέρω και προς πρόληψιν αἰφνιδιαστικῆς ἐνεργείας του ἐχθροῦ, διέταξα την καθ' ἐκάστην κατάληψιν των ὀργάνων πυρός και παρατηρητηρίων του οχυροῦ ὑπὸ του ἡμίσεως προσωπικοῦ ἀπὸ της 4ης πρωϊνῆς ὥρας και μέχρι της 9ης τοιαύτης. Ἐκ παραλλήλου δε ἀπέσπον καθημερινῶς ἐνέδραν ὑπὸ ἀξιωματικῶν και 10 οπλίτας ἐπὶ καταλλήλου τινος σημείου ὀπίσθεν της οροθετικῆς γραμμῆς με την ἐντολήν να υποστηρίξουν το ὑπάρχον τμήμα του μηχανικοῦ βορείως του οχυροῦ δια την ἐκτέλεσιν των καταστροφῶν ἐπὶ της αμαξητῆς οδοῦ σύνορα Νυμφαία.

5η Ἀπριλίου 1941

Την 17ην ὥρα της 5ης Ἀπριλίου, οἱ διμοιρίται Τζιβάκ και Μπερλαγιάν Κεντί του 6ου λόχου προκαλύψεως του Α' τάγματος της ταξιαρχίας Ἐβρου ἀνέφερον ὅτι παρετήρησαν μεγάλας συγκεντρώσεις μηχανοκινήτων μέσων, πυροβολικοῦ, ἰππικοῦ και πεζικοῦ εἰς την περιοχὴν του βουλγαρικῶ χωρίου Μακάζα.

Το γεγονός τούτο με ἤγαγεν εἰς την σκέψιν ὅτι πιθανόν την ἐπομένην θα ἐδεχόμεθα την ἀναμενωμένην ἐπίθεσιν και ἐξηναγκάσθην να λάβω ὅλα τα κατάλληλα μέτρα εἰς τρόπον, ὥστε το οχυρόν εἰς πάσαν στιγμὴν να εἶναι ἔτοιμον προς ἀπόκρουσιν οἰασδῆποτε ἐχθρικῆς ἐνεργείας.

Το εσπέρας διέταξα συγκέντρωσιν των ἀξιωματικῶν του οχυροῦ και του υποτομέως των ευρισκομένων εἰς την ἔδραν του υποτομέως. Ἀφού διεπίστωσα την παρουσίαν ἀπάντων των ἀξιωματικῶν, ἐκοινοποίησα εἰς τούτους το

αποτέλεσμα των παρατηρήσεών μου, τους είπον δε ότι η αντίληψίς μου είναι ότι την πρωίαν θα έχωμεν γερμανικήν επίθεσιν.

Διέταξα δε αυστηράν επιφυλακήν των τμημάτων της έδρας του υποτομέως και οχυρού. Από δε της 4ης ώρας της 6ης Απριλίου οι άνδρες του οχυρού θα ευρίσκωνται εις τας θέσεις μάχης.

Εις τας διμοιρίας προκαλύψεως και φυλάκια εδώθη τηλεφωνική διαταγή μου να καταληφθώσιν αμέσως αι θέσεις μάχης και να είναι έτοιμοι ν' αποκρούσωσι κάθε ενέργειαν των εχθρών της πατρίδος μας. Τα παρατηρητήρια και αι ενέδραι ετέθησαν εις τας θέσεις των με την εντολήν της διαρκούς παρατηρήσεως και αναφοράς ημίν και της παραμικροτέρας κινήσεως.

Αφού έδωσα και άλλας συμπληρωματικάς οδηγίας εις τους αξιωματικών του οχυρού και υποτομέως και ανέπτυξα εις αυτούς την σπουδαιότητα, του μέλλοντος να διεξαχθή αγώνας, δια την ελληνικήν ιστορίαν, τους απειχαιρέτησα και τους εφίλησα δια τελευταίαν φοράν, διότι την επομένην πιθανόν να μη υπήρχε κανείς από ημάς εν τη ζωή.

Είναι αδύνατον να περιγράψω την συγκίνησιν και ενθουσιασμόν την στιγμήν εκείνην των αξιωματικών, απόχωρούντες δε της αιθούσης του οχυρού δια να μεταβώσιν εις τας θέσεις των, με δάκρυα εις τους οφθαλμούς των από ενθουσιασμόν ανεφώνισαν "Ζήτω η αιωνία Ελλάς" και εδήλωσαν ότι θα πέσωσιν όλοι δια το μεγαλείον της γλυκιάς μας πατρίδος.

Μετά την αποχώρησιν των αξιωματικών μου μετέβην και εγώ εις το γραφείον μου, εκάλεσα τον υπασπιστήν μου λοχαγόν Κονδύλην Νικόλαον και διέταξα τούτον να συγκεντρώση όλα τα απόρρητα (διαταγάς και σχέδια) του οχυρού και να τα έχη έτοιμα, εκτός των κιβωτίων αρχείου, προς καταστροφήν δια πυρός άμα τη διαταγή μου.

Μετά πάροδον αρκετής ώρας ετακτοποιήθησαν τα πάντα, μετέβημεν δε και ημείς εις τους κοιτώνας μας δια να κοιμηθώμεν.

Ευρισκόμενος εις τον κοιτώνα μου, την 3.30' πρωϊνήν ώραν της 6ης Απριλίου, με εκάλεσεν εις το τηλέφωνον ο διοικητής της ταξιαρχίας Έβρου, αείμνηστος υποστράτηγος Ζήσης Ιωάννης, ο οποίος μου εζήτησε πληροφορίας τι νεώτερα έχω από τον τομέαν μου. Εγώ του ανέφερα τα εξής :

- Στρατηγέ μου εκ των χθεσινών παρατηρήσεών μου, ως και χθες το βράδυ σας ανέφερον, έχω την αντίληψιν ότι σήμερα το πρωϊ θα έχωμεν γερμανικήν επίθεσιν. Και τούτου ένεκεν η δύναμις του οχυρού θα ευρίσκεται εις τας θέσεις μάχης, από της 4ης πρωϊνής ώρας, έτοιμη να θυσιασθή δια το μεγαλείον της φιλτάτης μας πατρίδος.

Τότε ο στρατηγός με ευχαρίστησε δια τα μέτρα που έλαβα και μου είπε επί λέξει "Περίεργον κ. Αναγνώστé, ουδεμίαν ειδοποίησιν έχω από πουθενά, ότι πρόκειται να μας επιτεθούν σήμερα πάντως πολύ σε παρακαλώ να με καθιστάς ενήμερον δια παν συμβησόμενον, εις περίπτωσιν δε επαληθεύσεως της προβλέψεώς σας να εκτελεσθή η υπ' αριθ. 1 και 2 καταστροφαι".

Την 4ην πρωϊνήν ώραν της 6ης Απριλίου 1941 μετέβην προς επιθεώρησιν του οχυρού δια να πεισθώ εάν άπαντες ευρίσκονται εις τας θέσεις των, ως είχεν διαταχθή το εσπέρας της προηγουμένης.

Πράγματι, εκ της γενικής επιθεωρήσεως ην ενείργησα εις το οχυρόν, διεπίστωσα ότι οι αξιωματικοί και οπλίται, από της 3.55' ώρας, ευρίσκοντο εις τας θέσεις μάχης. Επί τόπου έδωσα τας δεούσας διαταγάς και οδηγίας. Επίσης διεπίστωσα ότι το ηθικόν των αξιωματικών και οπλιτών ήτο άριστον.

Μετά το πέρας της επιθεωρήσεως επέστρεψα εις το γραφείον μου, μετά του υπασπιστού μου απολύτως ικανοποιημένος και υπερήφανος, διότι ηγούμαι τοιούτου τμήματος, εις το οποίον αντιπροσωπεύετο ολόκληρος η Ελλάς.

Τα παρατηρητήρια του οχυρού και των προκαλυπτικών τμημάτων μοι ανέφερον ότι μέχρι της στιγμής εκείνης ουδεμίαν κίνησιν παρατηρούσιν.

Την 4.45' ώραν πρωϊαν της 6ης Απριλίου 1941 με εξήτησεν εις το τηλέφωνον και πάλιν ο στρατηγός όστις μου είπε επί λέξει το κάτωθι :

"Κύριε Αναγνώστé σε συγχαίρω δια την προβλεπτικότητά σου, αυτήν την στιγμην άφισα το Γενικόν Επιτελείον το οποίον με επήρε και μου είπε ότι σήμερα το πρωϊ θα εκδηλωθή η γερμανική επίθεσις, πρόσεξε για όλα κατάστροφάς και λοιπά".

Εγώ διαβεβαίωνα τον στρατηγόν δια μίαν ακόμη φοράν ότι τα πάντα είναι έτοιμα, το δε ηθικόν αξιωματικών και οπλιτών είναι άριστον, προ 5' λεπτών επέστρεψα από επιθεώρησιν που ενήργησα εις το οχυρόν και εύρον τα πάντα εν τάξει, αξιωματικοί και οπλίται ευρίσκονται εις τας θέσεις μάχης από της 3.55' πρωϊνής ώρας ως τούτο είχε διαταχθή από χθες το εσπέρας, εγώ δε αυτήν την στιγμην μεταβαίνω εις το παρατηρητήριόν μου. Ο στρατηγός με ευχαρίστησε και διέκοψε την συνδιάλεξιν αφού με ευχήθη καλήν τύχην.

Εκάλεσα αμέσως τον υπασπιστήν μου, του ανεκοίνωσα τα διαμηφθέντα με τον στρατηγόν και τον διέταξα να μεταβή αμέσως εις το παρατηρητήριον του Α' λόχου οχυρού απ' όπου θα παρακολουθή τα πάντα. Εγώ μετέβην αμέσως εις το παρατηρητήριόν μου και ανέμενον με τους παρατηρητάς μου. Εκ του παρατηρητηρίου μου ειδοποίησα τηλεφωνικώς τους διοικητάς των λόχων και όργανα πυρός δια τον μέλλοντα ν' αρχίση αγώνα.

Ούτως εχόντων των πραγμάτων, την 5.03' πρωϊνήν ώραν της ιστορικής 6ης Απριλίου εδώθη, το από πολλού αναμενόμενον με αγωνίαν, σύνθημα συναγερμού από την διμοιρίαν προκαλύψεως Τσιβάκ και λοιπών προκαλυπτικών τμημάτων άτινα εδέχθησαν ισχυροτάτην επίθεσιν των γερμανικών στρατευμάτων.

Επίσης το επιφανειακόν παρατηρητήριον του οχυρού μοι αναφέρει ότι εις τα σύνορα ακούονται πυκνοί πυροβολισμοί και κανονιοβολισμοί.

Τα προκαλυπτικά τμήματα, λόγω της ισχυράς πιέσεως και των πολύ υπερτέρων δυνάμεων και μέσων πυρός ήρχισαν συμπτυσσόμενα.

Εγώ διέταξα τον υπασπιστήν μου να καταστρέψη δια πυρός όλα τ' απόρρητα και σχέδια του οχυρού και αμέσως τηλεφωνικώς τον αξιωματικόν του Μηχανικού όστις ευρίσκετο, με το ανάλογον προσωπικόν του, εις την βορείως του οχυρού υπονόμεισιν της δημοσίας οδού Κομοτηνή - σύνορα - Βουλγαρίαν, να θέση πυρ, πράγματι εντός ενός λεπτού η ανατίναξις εγένετο.

Μετά την ανατίναξιν της υπ' αριθ. 1 καταστροφής διέταξα τον αξιωματικόν τούτον, συμφώνως των εκ των προτέρων δοθησών εντολών, να επιβιβασθή με τον προσωπικόν του επί του εις την διάθεσίν του αυτοκινήτου και να μεταβή αμέσως εις την νοτίως του οχυρού υπονόμεισιν υπ' αριθ. 2 καταστροφήν εις ην να θέση αμέσως πυρ και εκείθεν να μεταβή μετά του προσωπικού του αμέσως εις Κομοτηνήν όπου και θα ελάμβανε νέαν αποστολήν εκ των στρατιωτικών αρχών Κομοτηνής.

Πράγματι μετά 5' λεπτά της ώρας εγένετο και η νοτίως του οχυρού ανατίναξις της υπ' αριθ. 2 καταστροφής, ο δε άξιος παντός επαίνου γενναίος αξιωματικός (ανθυπολοχαγός) του μηχανικού του οποίου το όνομα δεν ενθυμούμαι, μετά του προσωπικού του ανεχώρησεν αμέσως δια Κομοτηνήν.

III. Γερμανική επίθεσις και διεξαγωγή της μάχης του οχυρού Νυμφαίας 6ης Απριλίου 1941

Την 3ην και 30' ώραν της 6ης Απριλίου 1941 καλέσας με εις το τηλέφωνον ο διοικητής της ταξιαρχίας Έβρου υποστράτηγος Ζήσης Ιωάννης με διέταξε να εκτελέσω την ανατίναξιν των υπ' αριθ. 1 και 2 καταστροφών των ευρισκομένων βορείως του οχυρού και επί της οδού Νυμφαίας - σύνορα.

Η εν λόγω ανατίναξις διετάχθη και εγένετο επιτυχώς ευθύς ως εξεδηλώθη η γερμανική επίθεσις κατά των προκαλυπτικών φυλακίων (παρομοίας εκτάσεως καταστροφαί της οδού εγένοντο τη πρωτοβουλία μου ολίγας ημέρας προ της επιθέσεως δι' ανδρών των λόχων του οχυρού περί τα 1500 περίπου μέτρα βορείως των μελετηθεισών κατάστροφών).

Την 5.03' πρωϊνήν ώραν της 6ης Απριλίου 1941 τα προκαλυπτικά τμήματα έδωσαν το σύνθημα του συναγερμού δεχθέντα ισχυροτάτην επίθεσιν των γερμανικών στρατευμάτων.

Από της ενάρξεως της ισχυράς ταύτης επιθέσεως και λόγω των πολλαπλασιώς υπερτέρων και ισχυρών δυνάμεων τα προκαλυπτικά τμήματα ήρξαντο συμτυσσόμενα συμφώνως προς το σχέδιον ενεργείας αυτών.

Την 8.30' ώραν της αυτής ημέρας τα γερμανικά στρατεύματα μη υπάρχούσης αναλόγου φιλίας αντιστάσεως και χρησιμοποιούντα άφθονον πυροβολικόν και αυτόματα όπλα κατέλαβον τα υψώματα Τζιβάκ και Μπουγιούκ Αλάν. Εκ των υψωμάτων τούτων ήρχισαν σφυροκοπούντα συνεχώς τα επί των υψωμάτων 822 και Περλαγιάν Κεντί ευρισκόμενα ελαφρά προκαλυπτικά ήμερα τμήματα. Την αυτήν ως άνω ώραν ενεφανίσθησαν και τα πρώτα μηχανοκίνητα εχθρικά τμήματα 200 μέτρα βορειότερον των εκτελεσθεισών δι' ατατινάξεως καταστροφών επί της δημοσίας οδού. Εκ της θέσεως τούτης το εχθρικόν αντιαρματικόν πυροβολικόν ήρχισε βάλλον εναντίον του παρατηρητηρίου του διοικητού του οχυρού

Γερμανοί στρατιώτες καλυπτόμενοι στη μάχη των οχυρών.

(Πηγή: Φυλλάδιο μουσείου Νυμφαίας).

Από της 7ης περίπου πρωϊνής ώρας το πυροβολικόν του εχθρού πάσης φύσεως και διαμετρήματος τεταγμένον επί διαφόρων σημείων της οδού Μακάζα - σύνορα - Νυμφαία ήρχισε να εκτελή φραγμούς επί της επιφανείας του οχυρού.

Την 8.45' ώραν, πυροβόλον των 88 χιλιοστών τεταγμένον πλησίον των καταστροφών εξετέλεσε εύστοχον βολήν κατά του παρατηρητηρίου της διοικήσεως του οποίου βλήμα εκραγέν εντός του παρατηρητηρίου έθεσε εκτός μάχης τους εν αυτώ ευρισκομένους μετ' εμού 5 οπλίτας της υπηρεσίας του παρατηρητηρίου εξ ων ο εις υπέκυψεν εις τα τραύματά του.

Δια της εκρήξεως του εν λόγω βλήματος το παρατηρητήριόν μου κατέστη άχρηστον αναγκασθείς προς τούτο να χρησιμοποιώ τα παρατηρητήρια του Α' λόχου οχυρού.

Από της 11ης ώρας της αυτής ημέρας το οχυρόν περιεσχέθη παντελώς. Από της ώρας τούτης ο εχθρός έταξεν επί όλων των γύρωθεν του οχυρού ευρισκομένων υψωμάτων πυροβόλα πάσης φύσεως και διαμετρήματος και αντιαρματικά τοιαύτα και ήρξατο βάλλον δραστικώς εναντίον των φατνωμάτων των πολυβόλων και των εξόδων των έργων από αποστάσεως 600-1500 μέτρων ενώ ταυτοχρόνως δια τμημάτων πεζικού ο εχθρός προσεπάθει συνεχώς ν' ανέλθη επί του οχυρού.

Αι επιθετικάί αύται προσπάθειαι του εχθρού εθραύοντο υπό των πολυβόλων και των δύο όλμων του οχυρού οίτινες δι' ευστόχου βολής απηγόρευον την επισκευήν της συντελεσθείσης καταστροφής της οδού και κατά συνέπειαν την διέλευσιν τροχοφόρων από της οδού της αγούσης προς Κομοτηνήν.

Την 14ην ώραν ο εχθρός δια βλημάτων πυροβολικού μεγάλου διαμετρήματος κατόρθωσε να καταστρέψη πέντε πολυβόλα της μετωπικής αμύνης και να προξενήση απωλείας επί του προσωπικού αυτών.

Από της ανωτέρω ώρας και μέχρι βαθείας νυκτός ο εχθρός εσφυροκόπει το οχυρόν τόσον δια του πυροβολικού και των αυτομάτων όπλων του όσον και δια της αεροπορίας.

Παρατηρήσαντες μεγάλας συγκεντρώσεις μηχανοκινήτων μέσων και πυροβολικού επί της οδού Νυμφαίας - σύνορα - Μακάζα εξητήσαμεν κατ' επανάληψιν δια του ασυρμάτου την αποστολήν φιλίας αεροπορίας δια την καταστροφήν τούτων πλην δεν ενεφανίσθη εις τον ορίζοντα ουδέν φίλιον αεροπλάνον.

Ελήφθη μόνο το κάτωθι ραδιοτηλεγράφημα από τον αείμνηστον στρατηγόν Ζήσην Ιωάννην.

"Δι' ανδρείαν σας και αυτοθυσίαν σας η πατρίς ευγνωμονεί. Εγώ δε προσωπικώς υποκλείνομαι. Ποθούμαι νέα σας"

Ζήσης Υποστράτηγος

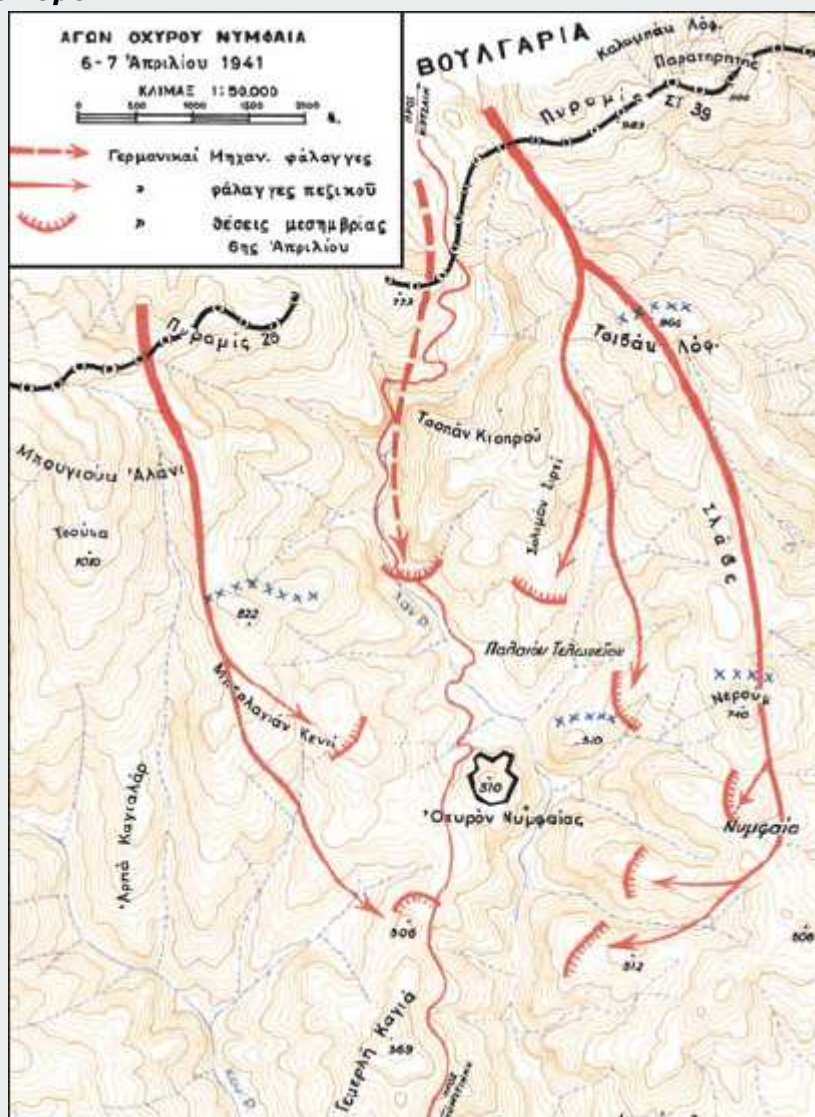
Έκτοτε εχάθη κάθε επαφή με την ταξιαρχίαν Έβρου, παρά τας επιμόνους προσπάθειάς μας να συνδεθώμεν, τούτο κατέστη αδύνατον.

Επίσης προσπαθήσαμεν να συνδεθώμεν και με την ταξιαρχίαν Νέστου πλην όμως τούτο κατέστη αδύνατον.

Το οχυρόν απεμονώθη τελείως, κανείς σύνδεσμος με ασύρματον ή τηλέφωνον υπήρχεν.

Από της 20ης ώρας της 6ης Απριλίου εκόπασε κάπως το σφυροκόπημα του εχθρού και δεν ηκούοντο παρά κατ' αραίά χρονικά διαστήματα οι κανονιοβολισμοί.

Σχεδιάγραμμα επίθεσης - εισβολής Γερμανικών δυνάμεων. (Νερούμ = Στρογγυλό, Μπερλαγιάν Κεντί = Λιθάρι, Τσιβάκ Λόφ. = Λόφος).
(Πηγή: Αγώνες στην ανατ. Μακεδ. και Θράκη 1941, ΓΕΣ/ΔΙΣ 1956).

7η Απριλίου 1941

Την 1.30' πρωϊνήν της 7ης Απριλίου ο εχθρός ήρχισεν σφοδρότατον βομβαρδισμόν πυροβολικού επί του οχυρού διαρκείας 30' λεπτών της ώρας μετά το πέρας του οποίου τμήματα Πεζικού ενήργησαν έφοδον προς κατάληψιν τούτου πλην η προσπάθειά των αύτη εθραύσθη υπό των πολυβόλων μας και όλμων προκαλέσαντες μεγάλας απωλείας εις βάρος του εχθρού.

Παρομοία εχθρική ενέργεια έλαβε χώραν περί την χαραυγήν ευρούσα και αύτη την αυτήν τύχην.

Γερμανικό τανκ φλέγεται μετά από εύστοχη βολή του ελληνικού πυροβολικού. (Πηγή: Έκθεση πολεμ. Ιστορίας των Ελλήνων, τόμος Β' 1970).

Την 8ην πρωϊνήν της αυτής ημέρας ο εχθρός ενήργησε και τρίτην παρομοίαν εχθρικήν προσπάθειαν ήτις εθραύσθη και αύτη ως αι δύο προηγούμεναι.

Καθ' όλη την λοιπήν ημέραν ο εχθρός έπαυσεν μεν να μας ενοχλή πολύ δια των πολυβόλων του, πλην όμως εσφυροκόπει συνεχώς το οχυρόν δια του αφθόνου και παντοειδούς πυροβολικού του δια του οποίου την 16ην ώραν κατέστρεψε και βον πολυβόλον της μετωπικής αμύνης φονεύσας τους 4 υπηρέτας αυτού.

Την 18ην ώραν της αυτής ημέρας ο βομβαρδισμός του οχυρού υπό του πυροβολικού του εχθρού ενετάθη και η εξαπολυθείσα μετά το πέρας τούτου έφοδος εθραύσθη επιτυχώς.

Την 19ην ώραν ο εχθρός περατώσας την εγκατάστασιν της καλύτερας θέσεως των πυροβόλων του γύρωθεν του οχυρού ήρχισεν με υπερεκατόν πυροβόλων παντός είδους και διαμετρήματος σφοδρότατον βομβαρδισμόν εναντίον των φατνωμάτων των πολυβολείων των εξόδων των έργων και των παρατηρητηρίων όστις διήρκησε μέχρι της 19ης και 45' ώρας.

Κατεστραμμένο έργο επιφανείας από τους κατακτητές.(φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Δια του βομβαρδισμού τούτου κατεστράφησαν τα περισσότερα των εναπομεινάντων πολυβόλων ως και αι θύραι των εξόδων των μεμονωμένων έργων. Το δε πεζικόν του εχθρού αφίχθη κάτωθεν των καταστραφέντων ήδη συρματοπλεγμάτων

Τον βομβαρδισμόν τούτον του εχθρικού πυροβολικού διεδέχθη βομβαρδισμός του οχυρού υπέρ πενήντα περίπου αεροπλάνων καθέτου εφορμήσεως διάρκειας 15´ λεπτών της ώρας.

Δια του βομβαρδισμού αυτού των αεροπλάνων κατεστράφη ο εις εκ των δύο όλμων μετά του έργου αυτού. Αρθέντος και του βομβαρδισμού των αεροπλάνων το πεζικόν του εχθρού και ειδικά τμήματα επιθέσεως εναντίον οχυρών ευρέθησαν επί των έργων και ήρξατο της καταστροφής τούτων δια δυναμίτιδος και φλογοβόλων. Το έργον της 3ης διμοιρίας του Α´ λόχου και εν εκ των μεμονωμένων έργων της 1ης διμοιρίας του Β´ λόχου κατέρρευσαν δια δυναμίτιδος και κατελήφθησαν μετά μάχην εσωτερικού αγώνος την 21ην ώραν. Εν τω μεταξύ εκ των καταστραφέντων πολυβολείων έρριπτον εις το εσωτερικόν του οχυρού χειροβομβίδας καπνογόνους και υπό την προστασίαν φλογοβόλων εισήρχοντο εντός του οχυρού.

Φανάρι φωτισμού του οχυρού . (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Αι πετρελαιόφωτοι λυχνίαι έσβυσαν ελλείψει οξυγόνου ενώ η ατμόσφαιρα του οχυρού εκ των ανωτέρω και του βομβαρδισμού κατέστη αποπνυκτική. Αι θύραι των εξόδων υπεχώρησαν εις δε το κέντρον του συγκροτήματος κατέρρευσε συνεπεία δυναμίτιδος το γραφείον του διαχειριστού. Ο εσωτερικός αγών πλέον λόγω του σκότους και των εκρήξεων κατέστη αδύνατος.

Κατόπιν των ανωτέρω και επειδή πας σύνδεσμος παρ' όλας τας προσπάθειάς μας με την προϊσταμένην αρχήν εξέλιπε αφ' ενός αφ' ετέρου λόγω ελλείψεως φιλίου πυροβολικού και αεροπορίας προς απασχόλησιν εν μέρει του εχθρού ως και της καταστροφής των περισσοτέρων οργάνων του οχυρού βλέπων το άσκοπον και επικίνδυνον της παραμονής εντός των υπογείων στοών της δυνάμεως του οχυρού ήχθη εις την απόφασιν έχων και την προς τούτο σύμφωνον γνώμην των διοικητών των λόχων να διατάξω περί ώραν 23.30' την παύσιν του πυρός εκ των υπολοίπων οργάνων και την παράδοσιν του οχυρού.

Τέλος περί ώραν 24ην της 7ης προς την 8ην Απριλίου το οχυρόν περιήλθεν εις χείρας του εχθρού.

IV. Μετά την μάχην του οχυρού Νυμφαίας

Μετά την κατάληψιν του οχυρού Νυμφαίας, υπό ειδικών τμημάτων εκπορθήσεως οχυρών, την εσπέραν της 7ης Απριλίου 1941 και ώραν 24ην, εισήλθον εις το οχυρόν τμήματα γερμανικού στρατού, άτινα επεδώθησαν εις την λεηλασίαν των τροφίμων του οχυρού αφού προηγουμένως περιόρισαν τους αξιωματικούς και οπλίτας του οχυρού εντός ορισμένων υπογείων στοών.

Γερμανοί δε Αξιωματικοί του επιτελείου του μηχανοκινήτου γερμανικού σώματος στρατού ελθόντες εις το οχυρόν ήρχισαν εξετάζοντες τους αξιωματικούς εις ιδιαιτέραν στοάν έναν έκαστον χωριστά, υποβάλλοντες διάφορους ερωτήσεις σχετικώς με την δύναμιν και οργάνωσιν του οχυρού ως και την διοικητικήν υπαγωγήν τούτου.

Τας πρωϊνάς ώρας επισκεύφθησαν το οχυρόν τέσσαρες Γερμανοί στρατηγοί εξων ο εις ο διοικητής του μηχανοκινήτου σώματος στρατού το οποίον ήτο έναντι του οχυρού Νυμφαίας και επρόκειτο να διέλθη την αμαξιτήν οδόν από Βουλγαρίας - οχυρόν - Κομοτηνήν, αλλά εύρε σιδηρούν τοίχος τα στήθια των υπερασπιστών του μικρού τούτου οχυρού.

Το ότι ο εις των στρατηγών ήτο ο διοικητής του γερμανικού σώματος στρατού, εφαινετο εκ του ότι έφερον επί των χρυσοποικίλων επωμίδων του δύο αδαμαντοκολλήτους αστέρας, ενώ οι τρεις έτεροι έφερον ένα αδαμαντοκόλλητον αστέρα και ίσαντο ενώπιόν του προσοχή.

Εγκάθειρκτοι όντες οι 14 ήρωες αξιωματικοί του οχυρού εντός του στενωτάτου δωματίου μου διαστάσεων 2Χ2, ήλθεν εις ταγματάρχης Γερμανός του επιτελείου του σώματος στρατού, όστις ηρώτησε ποίος είναι ο διοικητής του οχυρού, πληροφορηθείς ότι είμαι εγώ με παρεκάλεσε να τον ακολουθήσω και με οδήγησεν εις την επιφάνειαν του οχυρού, την οποίαν βεβαιώ ότι δεν ανεγνώρισα, διότι ήτο ανασκαμμένη πιθαμή προς πιθαμή, ούτε ίχνος δένδρου υπήρχε, είχε μεταβληθή τελείως από τους βομβαρδισμούς. Προχωρώντες εφθάσαμεν εις ένα μικρόν οικίσκον προς την νοτίαν πλευράν του οχυρού ο οποίος δεν είχε πάθη μεγάλας ζημίας από τους βομβαρδισμούς. Επίσης ο ιστός της ελληνικής σημαίας εις την κορυφήν του οχυρού δεν είχε πάθη τίποτε και η κυανόλευκος εκυμάτιζε υπερήφανη καθ' όλην την διάρκειαν της μάχης και μέχρι της στιγμής εκείνης που διερχόμην κάτωθεν και εις απόστασιν 50 περίπου μέτρων με τον Γερμανόν ταγματάρχην. Είς Γερμανός κατεβίβαζε την ένδοξον ελληνικήν σημαίαν και ανεβίβασε μετ' ολίγην ώραν την γερμανικήν.

Φθάσαντες εις τον οικίσκον με εισήγαγεν εντός και με παρουσίασεν εις τον διοικητήν του σώματος στρατού και τους τρεις άλλους στρατηγούς.

Όταν εισήλθον εις το δωμάτιον που ήτο ο σωματάρχης, ηγέρθη ούτος της θέσεώς του, έλαβε την στάσιν της προσοχής και μου έσφιξε το χέρι ειπών δια διερμηνέως τ' ακόλουθα:

"Το γερμανικόν κράτος δι' εμού συγχαίρει του ήρωας υπερασπιστάς του οχυρού τούτου, οι οποίοι επεσκίασαν την δόξαν του Λεωνίδα και του Θεμιστοκλέους. Σας παρακαλώ πολύ αυτά να τα διαβιβάσητε εις όλους τους αξιωματικούς και οπλίτας του οχυρού. Χθες το βράδυ το ραδιόφωνον του Βερολίνου και Λονδίνου έψαλαν ύμνους για σας".

Η απάντησις μου ήτο:

- "Ουδέν επράξαμεν στρατηγέ παρά μόνον το καθήκον μας ως υπερασπισταί τμήματος του πατρίου εδάφους".

Τότε ο στρατηγός συνεχίζων είπεν :

Εμείς είμεθα φίλοι της Ελλάδος, διατί εσείς αντεστάθητε και εμποδίσαστε την προχώρησίν μας; ή μήπως νομίσατε ότι οι επετεθέντες ήσαν Βούλγαροι;

- Αδιαφορώ ποίοι ήσαν οι επιδρομείς εναντίον της αγαπητής μου πατρίδος, Γερμανοί ή Βούλγαροι. Εγώ ετάχθην να φυλάξω τμήμα των συνόρων της πατρίδος μου και το έπραξα όσον ήτο δυνατόν, αδιάφορον ποίον είναι το αποτέλεσμα.

- Και πάλιν σας συγχαίρω, αλλά τι δύναμιν είχατε;

- Οι υπερασπισταί του μικρού τούτου οχυρού στρατηγέ ανέρχονται μόλις εις 14 Αξιωματικούς και 364 οπλίτας, αι ψυχαί των οποίων αντιπροσωπεύουν εκατονταπλασίαν δύναμιν.

- Πράγματι μικρόν ντωμόν είπεν ο στρατηγός, ποίαι αι απώλειαι του οχυρού;

- Αι απώλειαι του οχυρού ανέρχονται εις 7 νεκρούς και 23 τραυματίας.

- Μόνον;

Εκ της εκπλήξεως ταύτης του στρατηγού φαίνεται, ότι ανέμενε να ακούση μεγάλον αριθμόν απωλειών, λόγω του σφοδρού βομβαρδισμού του οχυρού από ξηράς και αέρος και της χρησιμοποιήσεως τόσων άλλων μέσων, όταν δε άκουσε τόσο μικρόν αριθμόν απωλειών εξενίσθη.

-Μάλιστα στρατηγέ μου, αλλά υποβάλλω την παράκλησιν, εάν τούτο επιτρέπεται, να με πληροφορήσητε τι απωλείας είχον τα υμέτερα τμήματα κατά την εναντίον του οχυρού επίθεσιν.

- Τα ημέτερα τμήματα είχον 900 νεκρούς και 1500 τραυματίας, 100 κτήνη και 30 αυτοκίνητα. Δεν μου λέτε σας παρακαλώ, συνεχίζει ο στρατηγός, τι βαθμόν έχετε;

- Φέρω τον βαθμόν του ταγματάρχου.-

- Αδύνατον, λέγει ο στρατηγός, τα οχυρά διοικώνται από υποστρατήγους και σεις φέρεται τον βαθμό τούτον, αλλά δεν θέλετε να τον αποκαλύψητε, άγνωστον δια ποίον λόγον. Πού είναι η ταυτότης σας ;

- Δεν έχω στρατηγέ μου.-

- Εμείς φέρωμεν ταυτότητας με τον βαθμόν μας και λοιπά στοιχεία για κάθε απρόοπτον, ιδού, και ο στρατηγός εξήγαγεν, εκ του στήθους του, μιαν πλάκαν μετάλλινην ήτις εκρέματο από τον λαιμόν του με μιαν άλυσσον χρυσήν, την οποίαν μοι επέδειξεν.

- Εμείς οι Έλληνες στρατηγέ μου δεν φέρομεν ταυτότητας διότι είμεθα τόσοσιν ολίγοι που γνωρίζει ο εις τον άλλον.

Πάντως ο στρατηγός εκ της γενομένης συζητήσεως δεν επίσθη ότι είμαι ταγματάρχης, αλλά έμεινε με την εντύπωσιν ότι φέρω τον βαθμόν του υποστρατήγου και αποκρύπτω να το ομολογήσω.

- Σας παρακαλώ στρατηγέ, λέγει ο στρατηγός, να μου δώσητε τα σχέδια του οχυρού σας και να μου πείτε πού έχετε τας υπολοίπους δυνάμεις σας, ως και εάν έχετε τοποθετήσει νάρκας ξηράς και πού.

- Δεν είμαι στρατηγός, είμαι ταγματάρχης, σχέδια του οχυρού δεν υπάρχουσι, (διότι όλα τ' απόρρητα και τα σχεδιαγράμματα του οχυρού, κατεστράφησαν δια πυρός ευθύς ως ήρξατο η επίθεσις των Γερμανών) άλλας δυνάμεις δεν έχω παρά μόνον τους 14 αξιωματικούς και 364 οπλίτας, νάρκας ξηράς δεν υπάρχουσι τοποθετημένοι.-

- Εάν δεν κατωρθούτο η κατάληψις του οχυρού, θα διέτασσα να σας ανατινάξουν στον αέρα.

- Αυτό στρατηγέ, θα ήτο προτιμότερον για τους υπερασπιστάς του μικρού Οχυρού.

Ο στρατηγός ερεθισθείς εκ της όλης συζητήσεως μου είπεν:

- Καλά δεν μου λες σε παρακαλώ, εσείς μια ψείρα η Ελλάς, θέλησε να τα βάλει με την γερμανικήν αυτοκρατορίαν και να αναχαιτίση τον γερμανικόν χείμαρον; Τότε και εγώ θυμωθείς εκ των, υπό του ούνου στρατηγού, λεχθέντα ηγέρθην της θέσεώς μου και του είπον:

-Στρατηγέ, εάν νομίζετε ότι η Ελλάς είναι ψύρα απατάσθε, μικροί είμεθα αλλ' ένδοξοι. Εάν δε θέλητε να δήτε καλύτερα ποίοι είμεθα εμείς οι Έλληνες δεν έχετε να κάμητε τίποτε άλλο, παρά εσείς με το σώμα σας στρατού και εγώ με τους 14 αξιωματικούς μου και τους 364 οπλίτας, να πολεμήσωμεν, με τα ίδια όμως μέσα και μηχανήματα και τότε θα πεισθήτε στρατηγέ καλύτερα ποίοι είμεθα εμείς οι Έλληνες, αν και τούτο το γνωρίζετε πολύ καλά από τον ελληνοϊταλικόν πόλεμον εις την Αλβανίαν.

Απορώ στρατηγέ, πώς η Γερμανία ελησμόνησε την καταστροφήν που έπαθε κατά τον προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον, από την προδοσίαν της Ιταλίας. Δεν ενθυμείσθε το τηλεγράφημα του Κάιζερ προς τον εστεμμένον απατεώνα, δια του οποίου του έκανε γνωστόν, ότι η Γερμανία δεν θα λησμονήσει ποτέ την άτιμον πράξιν της Ιταλίας. Δυστυχώς ελησμονήθησαν όλα και σήμερα τα γερμανικά στρατεύματα εισβάλουν εις την μικράν αλλ' ένδοξον Ελλάδα, δια να διευκολύνουν τον Ντούτσε εις τας κατά της Ελλάδος βλέψεις του.

Τότε ο στρατηγός θυμωθείς δια τα λεχθέντα έρριψε προς εμέ ένα βλέμμα αυστηρόν και απεχώρησε μετά των τριών ετέρων στρατηγών, χωρίς καν να με αποχαιρετήσει.

Από της στιγμής αυτής αρχίζουν τα μαρτύρια των Αξιωματικών και οπλιτών του Οχυρού.

Ένα τέταρτον της ώρας μετά την αποχώρησιν των στρατηγών και της μεταφοράς μου πλησίον των άλλων αξιωματικών του οχυρού, εντός των στοών, διετάχθη η μεταφορά των οπλιτών του οχυρού, εις τας βορείως και νοτίως του οχυρού καταστροφάς, της αμαξιτής οδού της αγωγής εκ Κομοτινής προς τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα - Βουλγαρίαν, δια την επισκευήν των άνω καταστροφών.

Η συμπεριφορά των επικεφαλής Γερμανών στρατιωτών προς τους οπλίτας μας, ήτο αισχρά, εχρησιμοποιούντο σαν υποζύγια, δια την παραμικράν βραδύτητα, λόγω του ότι ήτο νήσταις εδέροντο ανηλεώς.

Μετά πάροδον ολίγης ώρας παρέλαβον και εμάς τους 12 αξιωματικούς, διότι τους δύο ιατρούς του οχυρού τους άφησαν δια την περίθαλψιν των τραυματιών μας, εντός του αναρρωτηρίου του οχυρού, και μας οδήγησαν οδικώς, πρώτον εις τας νοτίως του οχυρού καταστροφάς. Εκεί μας άφισαν ελάχιστον χρονικόν διάστημα δια να δούμε την χρησιμοποίησιν των οπλιτών μας και τούτο προς τιμωρίαν μας.

Κατόπιν μας οδήγησαν οδοικώς εις τας βορείως του οχυρού καταστροφάς, δια τον αυτόν ως άνω σκοπόν και εκείθεν εις το εξεταστικόν φυλάκιον, ένθα μας άφισαν 15 λεπτά της ώρας να ξεκουρασθώμεν, νηστικούς τελείως από την μεσημβρίαν της προηγουμένης ημέρας.

Καθ' όλην την διάρκειαν της διαδρομής μας από οχυρού μέχρι συνόρων (εξεταστικόν φυλάκιον) και εντός της χαράδρας του Χαν, παρετηρήσαμεν ότι ήτο πάρα πολλοί φονευμένοι άνδρες, και κτήνη, επίσης πολλά αυτοκίνητα κατεστραμμένα εκ των βλημάτων των όλμων του οχυρού. Επίσης ολόκληρος η μηχανοκίνητος φάλαγξ των γερμανών ήτο επί της αμαξιτής οδού εντός της χαράδρας σε μήκος 5 - 6 περίπου χιλιομέτρων, μη δυναμένη να προχωρήσει λόγω των καταστροφών, ούτε επιστρέψει προς τα οπίσω

Η μηχανοκίνητος αυτή φάλαγξ είχεν εισέλθει εντός της χαράδρας Χαν, από της πρώτης ημέρας της γερμανικής επιθέσεως.

Εμπόδια με σιδηροδοκούς κοντά στη χαράδρα. (φωτογρ. Σχης Γ. Καραμπατσόλης).

Δια τους ανωτέρω λόγους εξήτησα, ως ανωτέρω αναφέρω, δια του ασυρμάτου, την αποστολήν, έστω και ενός αεροπλάνου, το οποίο πετών κατά μήκος της χαράδρας Χαν, να ρίψη βόμβας, δεν θα έμενε, από το μηχανοκίνητον γερμανικόν σώμα, ούτε ρόδα, αλλά δυστυχώς δεν απεστάλει, άγνωστον εις εμέ δια ποίους λόγους.

Μετά παρέλευσιν 15' της ώρας, από της αφίξεώς μας εις εξεταστικόν φυλάκιον, μας οδήγησαν οδοιπορικώς εις το βουλγαρικόν έδαφος και μέχρι Μακάζης, ένθα έδρα βουλγαρικού λόχου.

Κατά την είσοδόν μας εις το περίβολον των στρατώνων, οι εν αυτώ ευρισκόμενοι αξιωματικοί και οπλίται του βουλγαρικού λόχου μας απένειμον στρατιωτικόν χαιρετισμόν, ένας δε αξιωματικός μας οδήγησεν εις ένα μικρόν θάλαμον των στρατώνων και διέταξε τους στρατιώτας του να μας ετοιμάσουν φαγητόν, διότι επληροφορήθησαν ότι είμεθα νήστες επί διήμερον.

Μετά παρέλευσιν 30 λεπτών της ώρας ενεφανίσθησαν στρατιώται Βούλγαροι κομίζοντες άρτον λευκόν, αυγά και τυρόν, άτινα ετοποθετήσαν επί μιας τραπέζης και μας παρεκάλεσαν να δεχθώμεν αυτά τα ολίγα, εκ μέρους των συναδέλφων μας Βουλγάρων αξιωματικών.

Ευχαρίστησα εγώ, εκ μέρους των αξιωματικών μου, τους Βουλγάρους συναδέλφους μας, δια την συνεδελφικήν των συμπεριφορά προς ημάς.

Οι Γερμανοί ειδόντες τας περιποιήσεις των Βουλγάρων προς ημάς, ήλθεν αμέσως εις συνταγματάρχη του επιτελείου με 4 κατωτέρους αξιωματικούς και διέταξε, πριν ακόμη προλάβομεν να πάρωμεν, έστω και μίαν μπουκιάν, να

εγερθώμεν αμέσως και μας οδήγησαν έξω του στρατώνος, εις ένα φορτηγόν αυτοκίνητον και μας ετοποθέτησαν εντός αυτού.

Οι Βούλγαροι, αξιωματικοί και οπλίται, έμεινον κατάπληκτοι, εκ της τοιαύτης διαταγής των Γερμανών.

Εντός του αυτοκινήτου εμείναμεν μέχρι βαθείας νυκτός.

Περί το μεσονύκτιον ήρχισεν ραγδαιοτάτη βροχή, τότε διετάχθη η επιστροφή μας εις το οχυρόν δια του αυτοκινήτου τούτου. Καθ' οδόν οι συνοδοί μας Γερμανοί διέταξαν την αφαίρεσιν της τέντας του αυτοκινήτου, δια να βρεχώμεθα, διότι η βροχή έπιπτε κρουνιδών και ούτω την 2αν νυκτερινήν ώραν αφίχθημεν εις το οχυρόν, κατάβρεκτοι, νήστεις εις ελεηνήν και τρισαθλίαν κατάστασιν.

Εις τοιαύτην κατάσταση όντες, οδηγήθημεν 12 αξιωματικοί εις εν δωμάτιον του οχυρού διαστάσεων 2x2 χωρίς κλινοσκεπάσματα, κατάβρεκτοι τρέμοντες από κούρασιν και ψύχος.

Μετά πάροδον ολίγων λεπτών παρουσιάσθη ένας ούνος αξιωματικός όστις αποτανθείς προς εμέ δια διερμηνέως μου είπεν τα εξής:

"Εδώ θα μείνετε, αυτοί οι δύο ντενεκέδες είναι ένας για το φιλό σας και ο άλλος για το χονδρό σας, εάν τολμήσει κανείς από σας να πατήση έστω και το κατώφλι της πόρτας θα τυφεκισθή επί τόπου, εσύ δε, θα είσαι υπεύθυνος για όλα" και ανεχώρησεν.

Ευθύς, ετοποθέτησαν δύο πολυβόλα εις την είσοδον της πόρτας και έτσι ξενυχτήσαμε όρθιοι ο ένας κοντά στον άλλον 12 αξιωματικοί.

Την επομένην λίαν πρωί, μας παρέλαβε μία συνοδεία από ούνους και μας κατέβασε κάτω από το οχυρό σε μία μικρή πλατεία του υποτομέως, όπου είχαν συγκεντρώσει και τους οπλίτας του οχυρού ευρισκομένους εις ελεηνήν και τρισαθλίαν κατάστασιν, εκ της νηστείας και των κόπων.

Οι χθεσινοί ήρωες του οχυρού, που εδόξασαν τα ελληνικά όπλα και έγγραφαν με το αίμα των, εις την ελληνικήν ιστορίαν, σελίδα δόξης, ήσαν τώρα παρατεταγμένοι, άοπλοι και κουρασμένοι σωματικώς και ψυχικώς, εις την μικράν πλατείαν του υποτομέως, εις το κέντρον της οποίας προ δύο ημερών εκυμάτιζεν υπερηφάνως η κυανόλευκος ελληνική σημαία, αναμένοντες την άφιξιν των συμπολεμιστών των αξιωματικών.

Καίτοι κουρασμένοι από τους κόπους που τους είχαν επιβάλει οι επιδρομείς ούνοι, είχαν την κεφαλήν των ψηλά, διότι εγνώριζον πολύ καλά ότι εξετέλεσαν το προς την αγαπημένην μας πατρίδα καθήκον.

Μόλις είδον τον διοικητήν των, επικεφαλής των αξιωματικών του οχυρού πλησιάζοντα προς αυτούς, υπό συνοδείαν των ούνων, εξέσπασαν εις δάκρυα.

Διερχόμενος εγώ, έμπροσθέν των, επικεφαλής των αξιωματικών, τους είπα σιγά, "τα δάκρυα δεν αξίζουν εις τους ήρωας, πρέπει να ξέρετε ότι αι ταλαιπωρίαί αυταί που τραβάμε σήμερα και όσας εις το μέλλον θα υποστώμεν, είναι και θα είναι η συνέχεια των προς την αγαπημένην μας πατρίδα, αγώνων μας", προχωρήσας ετοποθετήθημεν εις το δεξιόν της φάλαγγος.

Μετ' ολίγον, η φάλαγξ, υπό συνοδείαν των ούνων, ετέθη εις πορείαν προς Κομοτηνήν.

Μετά πορείαν αρκετών ωρών, εφθάσαμεν εις Κομοτηνήν τας απογευματινάς ώρας, μας ετοποθέτησαν δε εις θαλάμους των, έξω της Κομοτηνής, στρατώνων άνευ κλινοσκεπασμάτων και τροφής.

Οι κάτοικοι της Κομοτηνής, πληροφορηθέντες ότι οι Γερμανοί έφερον αιχμαλώτους τους υπερασπιστάς του οχυρού Νυμφαίας, έφερον άρτον και διάφορα είδη τροφίμων δι' όλους τους αξιωματικούς και οπλίτας. Το εσπέρας έφεραν παπλώματα και συνδόνια όχι μόνον δια τους αξιωματικούς, αλλά και δια τους οπλίτας του ηρωικού οχυρού, άτινα παρέδιδον εις τους Γερμανούς φρουρούς, διότι απηγορεύετο αυστηρώς να πλησιάσωσι.

Την επομένην λίαν πρωί, διέταξαν οι Γερμανοί και ετοιμάσθημεν δι' αναχώρησιν προς Ξάνθην. Την ώραν που είμεθα έτοιμοι δι' αναχώρησιν εις συνταγματάρχησ Γερμανός, κατά πάσαν πιθανότητα στρατιωτικός διοικητής Κομοτηνής όστις δια διερμηνέως μου είπεν: "Στρατηγέ δύνασθε να έλθητε στο αυτοκίνητόν μου, διότι και εγώ θα μεταβώ εις Ξάνθην δι' υπηρεσίαν". Εγώ του απήντησα: "Κύριε συνταγματάρχα οι αξιωματικοί και οι οπλίται μου θα επιβιβασθώσιν εις αυτοκίνητα δια Ξάνθην;

- Όχι, μόνον σεις.

- Ευχαριστώ, θα έλθω πεζός, επικεφαλής των αξιωματικών και οπλιτών μου, ακολουθών την τύχη τούτων.

Χωρίς ν' απαντήσει ο ούνος συνταγματάρχησ, μου έρριψε ένα βλέμμα από κορυφής μέχρις ονύχων, επίδησεν εντός του πολυτελεστάτου αυτοκινήτου του και ανεχώρησεν, αφού προηγουμένως έδωκε διαταγάς προς τον επικεφαλής της συνοδείας Γερμανόν αξιωματικόν.

Μετά την αναχώρησιν του άνω συνταγματάρχου, ετέθημεν εις πορείαν δια Ξάνθην.

Διερχόμενοι από την πλατείαν της Κομοτηνής, όλοι οι κάτοικοι της πόλεωσ, οίτινες είχαν συγκεντρωθεί εκεί, ήρχισαν χειροκροτούντες και φωνάζοντες "Ζήτω η Ελλάς, Ζήτω οι ήρωες του οχυρού μας. Δεν το ξέραμε αδέλφια μας ότι σεις πολεμούσατε εκεί επάνω, θα ερχόμεθα και εμείς άνδρες και γυναίκες,

γέροντες και παιδιά, με ξύλα και με σκαπάνας, να σας βοηθήσωμεν. Να ζήσετε αδέρφια μας, μην φοβάσθε ο θεός της Ελλάδος μας θα είναι μαζί σας".

Αι δε γυναίκες, εκ των εξωστών και παραθύρων, με ξεπλεγμένα μαλλιά έκλαιον τραβώντας ταύτα και έλεγον: "Αχ! αδέρφια μας ήρωες της αλησμονήτου γλυκιάς μας πατρίδος, πού σας πηγαίνουν οι άτιμοι οι ούνοι;"

Οι Γερμανοί φοβηθέντες, μήπως ο κόσμος μας ελευθερώσει, επύκνωσαν την συνοδείαν και ήρχισαν ωρυόμενοι απόθουντες τον κόσμο και επυροβόλουν εις τον αέρα.

Η περιγραφή, της συγκινητικής τούτης στιγμής, είναι αδύνατος. Αξιωματικοί και οπλίται, με δάκρυα συγκινήσεως, εις τους οφθαλμούς εχαιρέτουν το πλήθος βαδίζοντες με βήμα σταθερόν και τας κεφαλάς υψηλά.

Είναι αδύνατον λέγω και πάλιν, να περιγράψω τον πατριωτισμόν των κατοίκων της πόλεως ταύτης και την συγκίνησιν των αξιωματικών και οπλιτών του οχυρού μου.

Θεωρώ τον εαυτόν μου τα μέγιστα υπερήφανον διότι ήμουν διοικητής τοιούτων ηρώων οι οποίοι πράγματι επολέμησαν ως πραγματικοί απόγονοι και εφάμιλλοι των ηρώων του 1821.

Εις το μικρόν αλλ' ηρωικόν τούτο οχυρόν αντεπροσωπεύετο ολόκληρος η Ελλάς.

Οι υπερασπισταί τούτου κατήγοντο, εκ της Στερεάς Ελλάδος, Πελοποννήσου, Θεσσαλίας, Ανατολικής και Δυτικής Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου, Κρήτης και όλων των Νήσων, τους οποίους κατόρθωσα να συνδέσω ψυχικώς και να συνδεθώ μετ' αυτών ψυχικώς.

Διελθόντες την πλατείαν της Κομοτηνής, συνοδευόμενοι από τας ευχάς των κατοίκων, "να πάμε στο καλό και ο θεός μαζί μας", εισήλθομεν εις την οδόν προς Ξάνθην, η απόστασις από Κομοτηνής μέχρι Ξάνθης είναι περίπου 80 χιλιόμετρα.

Την απόστασιν ταύτην διενήσαμεν με σύντομον πορείαν, διότι οι ούνοι συνοδοί μας μάς εβίαζαν λέγοντες, "βαδίσατε γρήγορα, να φθάσωμεν ημέραν εις Ξάνθην, δεν εγκυόμεθα για την ζωήν σας διότι μπήκαν Βούλγαροι και πιθανόν καθ' οδόν την νύκταν να επιτεθούν και σας φονεύσωσι όλους".

Οι οπλίται καθ' οδόν έπιπτον λιπόθυμοι εκ της πείνης, καύσωνος και υπερκοπώσεως, όλων μας τα πόδια είχαν πληγιάσει και έτρεχον αίμα. Τους λιποθυμούντας οπλίτας τους ετοποθέτουν εις διερχόμενα, προς Ξάνθην, κενά αυτοκίνητα, άλλοι δε συνερχόμενοι ηρνούντο να επιβιβασθούν εις αυτοκίνητα, αλλ' ηκολούθουν την τύχην των άλλων συναδέλφων των.

Οι συνοδοί μας ούνοι αντικαθίσταντο κάθε μία ώρα από ετέρους κατερχομένους εκ των διερχομένων αυτοκινήτων.

Τέλος, την νύκταν εφθάσαμεν εις Ξάνθην, εις ελεηνήν και τρισαθλίαν κατάστασιν, μας οδήγησαν τους μεν αξιωματικούς εις μίαν αίθουσαν παλαιού τινός γυμνασίου της Ξάνθης, τους δε οπλίτας εις στρατόπεδον συγκεντρώσεως.

Από της ημέρας της καταλήψεως του οχυρού μέχρι της ημέρας της εις Ξάνθην αφίξεώς μας, ουδέν είδος τροφής ή άρτου προσέφερον εις ημάς οι ούνοι.

Εις Ξάνθην υπεχρέωσαν τον Δήμον να δίδει εις ημάς 1/4 άρτου και μία κουταλιά μαγειρευμένα άνευ ελαίου όσπρια, αυτή ήτο η καθημερινή τροφή αξιωματικών και οπλιτών μας.

Την ημέραν του Πάσχα προσεφέρθη εις τους αξιωματικούς 1/2 κεφαλής αρνιού δι' έκαστον, εκ μέρους του Δήμου.

Κατά την διάρκειαν της αιχμαλωσίας μας η συμπεριφορά των ούνων ήτο γενικώς κακή.

Την 4ην Μαΐου ήλθεν εις το στρατόπεδον ο Γερμανός στρατοπεδάρχης, ένας άνθρωπος των κατέργων, και μας ειδοποίησεν ότι το γερμανικόν κράτος μας αφήνει ελευθέρους, εχορήγησεν δε εις ημάς και τα σχετικά φύλλα ελευθερίας μας.

Εμείς μετέβημεν εις το στρατόπεδον των οπλιτών και αφού τους τακτοποιήσαμεν κατά περιφερείας (τόπους καταγωγής) τους απεστείλαμεν εις τας εστίας των, με επί κεφαλής αξιωματικούς, οδοιπορικώς μέχρι Θεσσαλονίκης, διότι δεν υπήρχον χρήματα διά την ενοικίασιν αυτοκινήτου, με την εντολήν να μην αποχωρίζονται καθ' οδόν, διά τον λόγον μήπως διάφορα κακοποιά στοιχεία ή Βούλγαροι βλέποντες μεμονομένους στρατιώτας επετίθεντο κατ' αυτών και τους εφόνευον.

Μετά τον αποχωρισμόν μας εκ των οπλιτών και των αναχωρησάντων μετά των οπλιτών αξιωματικών, επιβιβάσθημεν και εμείς οι υπόλοιποι αξιωματικοί, εις επιβατικόν αυτοκίνητον, επί καταβολή του αντιτίμου διά Θεσσαλονίκην.

Εκεί, περιμέναμε την άφιξιν των οδοιπορικώς ερχομένων οπλιτών και αξιωματικών, μόλις αφίχθησαν εμερίμνησα δια την εξεύρεσιν μέσων μεταφοράς τούτων διά παλαιάν Ελλάδα.

Τελευταίος ανεχώρησα εγώ μετά του υπασπιστού μου λοχαγού Κονδύλη Νικ. και μερικών άλλων αξιωματικών μου.

Η διαγωγή των αξιωματικών και οπλιτών του οχυρού κατά το διάστημα της αιχμαλωσίας μας υπήρξεν άρίστη, από πάσης απόψεως και είναι άξιοι παντός επαίνου.

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Κατά την διεξαχθείσα μάχην του οχυρού Νυμφαίας αι απώλειαι εις άνδρας και υλικόν έχουσιν ως ακολούθως:

Άνδρες

α)	Νεκροί	.....	7
β)	Τραυματίαι	....	20
γ)	Αεριοπληκτοι		...3

δ) Ονομαστική κατάστασις τούτων επισυνάπτεται.

Υλικόν

Κατεστράφησαν:

1)		18				πολυβόλα
2)	Είς	όλμος	Πραντ	των	81	χιλιοστών.
3)		Τρεις		ολμίσκοι		Στόκες.

4) Το περισσότερο οπτικών μηχανημάτων.

Περαίνων την εξιστόρησιν της διεξαχθείσης μάχης του οχυρού Νυμφαίας θεωρώ ύψιστον καθήκον να εξάρω την γενναιότητα φιλοπατρίαν και αυτοθυσίαν τόσον των αξιωματικών όσον και των οπλιτών του οχυρού οίτινες ζώντες επί μακρόν χρονικόν διάστημα πλέον των 17 μηνών υπό συνθήκας λίαν δυσμενείς (εντός των υγρών στοών λόγω ελλείψεως οικημάτων επί της επιφανείας) επολέμησαν ως πραγματικοί απόγονοι και εφάμιλλοι των ηρώων του 21 δεχθείς από τας γερμανικάς αρχάς τα συγχαρητήρια δι' αυτούς.

Εν Αθήναις τη 15η Αυγούστου 1947

-Ο-

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ

Αναγνωστός Αλέξανδρος

Αντισυνταγματάρχης Πεζικού

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Εμφαίνουσα φονευθέντας κατά την μάχην του οχυρού Νυμφαίας 6-8 Απριλίου 1941.

1. Δεκανεύς Κορώνης Γεώργιος του Δημητρίου, 1ος λόχος, κλάσεως 1939, καταγωγή - διαμονή Ελληνόπυργος Καρδίτσης, ημερομ. θανάτου 6-4-41 (πολλαπλά τραύματα δια θραυσμάτων οβίδος).

2. Στρατιώτης Κιουλμπαξιώτης Εμμανουήλ του Κων/νου, 1ος λόχος, κλάσεως 1939, καταγωγή - διαμονή Σκόπελος Μυτιλήνης, ημερομ. θανάτου 6-4-41 (πολλαπλά τραύματα δια θραυσμάτων οβίδος).

3. Στρατιώτης Μαλλιάρκης Ιωάννης του Γεωργίου, κλάσεως 1938, 1ος λόχος, καταγωγή - διαμονή Αρχάναι Τεμένους Ηρακλείου, ημερομ. θανάτου 6-4-41 (πολλαπλά τραύματα δια θραυσμάτων οβίδος).

4. Στρατιώτης Τσικνάκης Γεώργιος του Θεοδώρου, 1ος λόχος, καταγωγή - διαμονή Κουμάσα Μονοφασίου Ηρακλείου, ημερομηνία θανάτου 6-4-41 (πολλαπλά τραύματα δια θραυσμάτων οβίδος).

5. Στρατιώτης Μπάφας Γεώργιος του Ιωάννου, 1ος λόχος, κλάσεως 1938, καταγωγή - διαμονή Βαθύπεδον Ιωαν-νίνων, ημερομ. θανάτου 6-4-41 (πολλαπλά τραύματα δια θραυσμάτων οβίδος).

6. Στρατιώτης Πατίρης Ευστρατ. του Νικολάου, λόχος διοικήσεως, κλάσεως 1939, καταγωγή - διαμονή Πλακάδος Πλωμαρίου Λέσβου, ετραυματίσθη βαρέως την πρωίαν της 6-4-41 απεβίωσε δε περί ώραν 18ην 7-4-1941.

7. Στρατιώτης Καραγεωργίου Γεωργ. του Ιγνατίου, κλάσεως 1939, Β' λόχος, καταγωγή - διαμονή Σκαλοχώρι Μηθύμνης Λέσβου, ημερομ. θανάτου 7-4-41, εκ θραυσμάτων χειροβομβίδας.

Εν Αθήναις τη 15η Αυγούστου 1947

-0-

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

Αναγνωστός Αλέξανδρος

Αντισυνταγματάρχης Πεζικού

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Εμφαίνουσα τραυματισθέντας κατά την μάχην του οχυρού Νυμφαίας 6-8 Απριλίου 1941:

1. Δεκανεύς Ορφανός Εμμανουήλ του Ιωάννου, κλάσεως 1938, Α' λόχος, Γεροντομουρή Λασηθίου Κρήτης, ημερομ. τραυματισμού 6-4-41, πολλαπλά τραύματα προσώπου στόματος χειλέων γλώσσης μετ' απωλείας της οράσεως.

2. Στρατιώτης Μπακογιάννης Απόστολος του Σπυρίδωνος, κλάσεως 1939, Αγ. Χαράλαμπος Ευρυτανίας, ημερομ. τραυματισμού 6-4-41, λόχος διοικήσεως, κάταγμα επιπεπλεγμένον δεξιού βραχίονος τραύμα τραχείλου εκ θραύσματος οβίδος.

3. Στρατιώτης Λελούδας Δημήτριος του Ιωάννου, κλάσεως 1939, 1ος λόχος, Αγ. Παρασκευή Μηθύμνης Λέσβου, ημερομ. τραυματισμού 6-4-41, ελαφρά τραύματα προσώπου και οφθαλμών.

4. Στρατιώτης Πατεράκης Εμμανουήλ του Ιωάννου, κλάσεως 1938, 1ος λόχος, Σταυροχώρι Σητείας Λασηθίου, ημερομ. τραυματισμού 6-4-41, τραύμα δια πολυβόλου κάτω δεξιού γόνατος.

5. Στρατιώτης Καλατζής Γεράσιμος του Διονυσίου, κλάσεως 1938, λόχος διοικήσεως, Αστακός Αιτωλοακαρνανίας, ημερομ. τραυματισμού 6-4-41 ελαφρά τραύματα εις την κεφαλήν εκ θραύσματος οβίδος.
6. Στρατιώτης Μπιτζεράκης Ιωάννης του Γεωργίου, κλάσεως 1938, 1ος λόχος, Αρχάναι Τεμένους Ηρακλείου, επιφαινόμενο πιέσεως αερίων 6-4-41 παρουσίασεν αριστεράν ωτίτιδαν.
7. Στρατιώτης Χρυσάφης Ιωάννης του Γρηγορίου, κλάσεως 1939, Β' λόχος, Πλωμάρι Λέσβου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, κάταγμα αριστερού μηρού.
8. Δεκανεύς Κεφαλάκης Αντώνιος του Γεωργίου, κλάσεως 1938, 2ος λόχος, Πρετόργια Μονοφασίου Ηρακλείου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, τραύμα δεξιού άκρου ποδός ελαφρώς φλεγμοθέν.
9. Στρατιώτης Κατραμάδος Χρήστος του Δημητρίου, κλάσεως 1939, 1ος λόχος, Μυτιλήνη Λέσβου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, ελαφρά τραύματα.
10. Στρατιώτης Πατακός Γεώργιος του Παναγιώτου, Β' λόχος, Πολυχνίτος Πλωμαρίου Λέσβου, κλάσεως 1939, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, τραύμα δεξιού ημιθωρακίου.
11. Στρατιώτης Λαγογιάννης Κωνσταντίνος του Αντωνίου, κλάσεως 1938, 1ος λόχος, Ηράκλειον Κρήτης, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41 κακώσεις προσώπου.
12. Στρατιώτης Καλιαμός Μιχαήλ του Ιωάννου, κλάσεως 1939, Β' λόχος, Βασιλικά Πλωμαρίου Λέσβου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, ελαφρά τραύματα κορμού.
13. Στρατιώτης Καφετζάκης Ελευθέριος του Γεωργίου, κλάσεως 1938, Β' λόχος, Σχοινιά Λασηθίου, πίεσις αερίων 7-4-41.
14. Στρατιώτης Σταμπαλάς Λεωνίδα του Γεωργίου, κλάσεως 1938, Β' λόχος, Νιοχωρόπουλον Ιωαννίνων 7-4-41, τραύμα ηνιακής χώρας μετά φαινομένων διεγέρσεως νευρικής.
15. Στρατιώτης Δεδίδης Σιδεράς του Γεωργίου, κλάσεως 1939, Κομοτηνή Ροδόπης, Β' λόχος, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41 ελαφραί κακώσεις οφθαλμών και τραύμα παρά την ωμοπλάτην.
16. Στρατιώτης Μελλισόβας Θωμάς του Γεωργίου, κλάσεως 1938, Β' λόχος, Μαυραχάδες Καρδίτσης Τρικκάλων, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, κακώσεις ελαφραί οφθαλμών και ωτίτις.
17. Στρατιώτης Γιαννής Δημήτριος του Ευστρατίου, κλάσεως 1939, λόχος διοικήσεως, Μυτιλήνη, διαμένει εις Αθήνας Κερασσούντος 88, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41 ελαφραί κακώσεις οφθαλμών.

18. Στρατιώτης Καρχιλάκης Εμμανουήλ του Φανουρίου, κλάσεως 1938, Β' λόχος, Μιλιάρδες Πεδιάδος Ηρακλείου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, κάταγμα απλούν αριστερού βραχίονος εκ πτώσεως καλωδίου χαλυβδίνου θυρός οχυρού.

19. Στρατιώτης Σαββοϊδάκης Γεώργιος του Θεοδ., κλάσεως 1938, Α' λόχος, Αγ. Βαρβάρα Ηρακλείου, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, επιπόλαιον τραύμα παρά την οσφύν.

20. Στρατιώτης Δρατσέλος Σπυρίδων του Χρήστου, κλασ. 1938, Β' λόχος, Σωτήρα Τρικόλλων, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41 κάταγμα επιπεπλεγμένον δεξιού αγκώνος.

21. Λοχίας Κακαριάδης Λάμπρος του Ευαγγέλου, κλάσεως 1938, λόχος Β', Πέττα Άρτης, ημερομ. τραυματισμού 7-4-41, επιφαινόμενα εκ πιέσεως αερίων.

22. Στρατιώτης Κιτσάκης Ιωάννης του Δημητρίου, κλάσεως 1939, Β' λόχος, Αγ. Χαράλαμπος Ευρυτανίας, ημερομ. τραυματισμού 8-4-41 τραύμα άκρου δεξιού ποδός.

23. Λοχίας Γούναρης Ανδρόνικος του Ευστρατίου, κλάσεως 1938, Α' λόχος, Αγιάσος Μυτιλήνης Λέσβου, ημερομ. τραυματισμού 8-4-41 κακώσεις κνημών.

Εν Αθήναις τη 15η Αυγούστου 1947

-Ο-

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΝΥΜΦΑΙΑΣ

Αναγνωστός Αλέξανδρος

Αντισυνταγματάρχης Πεζικού

Επίλογος

Στον τομέα Έβρου, τα τμήματα προκαλύψεως (100 περίπου αξιωματικοί και 2000 οπλίτες), αφού συμπύχθηκαν σύμφωνα με το υφιστάμενο σχέδιο, πέρασαν στο τουρκικό έδαφος όπου και αφοπλίστηκαν, εκτός από ένα μικρό τμήμα που συμπύχθηκε προς τη Μάκρη και στη συνέχεια με ατμόπλοιο μεταφέρθηκε στο εσωτερικό της χώρας.

Ο διοικητής της ταξιαρχίας Έβρου υποστράτηγος Ζήσης Ιωάννης, φέροντας βαρέως τον αφοπλισμό της ταξιαρχίας του, αυτοκτόνησε στις 9 Απριλίου στα Ύψαλα της Ανατολικής Θράκης.

Οι περισσότεροι αξιωματικοί και 1300 περίπου οπλίτες ,από αυτούς που κατέφυγαν στην Τουρκία, πήγαν στη Μέση Ανατολή τον Ιούλιο του 1941, ενώ οι υπόλοιποι επέστρεψαν στην Ελλάδα το Φεβρουάριο του 1942.

Τα γερμανικά τμήματα, στο μεταξύ, παρέκαμψαν το οχυρό Νυμφαία και στη διάρκεια της νύχτας 6/7 Απριλίου έφτασαν στην Κομοτηνή.

Το οχυρό Νυμφαίας, μολονότι ήταν απομονωμένο σε μία περιοχή ελεγχόμενη απόλυτα από τους Γερμανούς που επείγονταν να διανοίξουν τις κατευθύνσεις προέλασης από την Κομοτηνή προς την Αλεξανδρούπολη και Καβάλα, συνέχιζε να αντιστέκεται. Παρά τις νυχτερινές επιθέσεις, το σφυροκόπημα του πυροβολικού, τις αλλεπάλληλες εφόδους πεζικού και το σφοδρό αεροπορικό βομβαρδισμό, οι Γερμανοί δεν κατόρθωσαν καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας (7η Απριλίου) να ανέλθουν στην επιφάνεια του οχυρού. Αργά το βράδυ περί της 21:00, ύστερα από δραστική βολή εκατό και πλέον πυροβόλων κάθε διαμετρήματος εναντίον των φατνωμάτων του οχυρού και την καταστροφή των οργάνων πυρός και των εξόδων του, οι Γερμανοί κατόρθωσαν να επικαθήσουν στην επιφάνειά του. Παρ' όλα αυτά, το οχυρό συνέχισε να αμύνεται μέχρι τις 2330, οπότε υποχρεώθηκε να συνθηκολογήσει, αφού είχε πλέον δημιουργηθεί αποπνικτική ατμόσφαιρα στο εσωτερικό του από καπνογόνες ύλες που έριξαν οι Γερμανοί μέσα από τις καταστρεμμένες θυρίδες των πολυβολείων.

Η ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ

Μετά την εξιστόρηση της μάχης του οχυρού Νυμφαίας, κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να γίνει μία σύντομη αναφορά στα της συνθηκολόγησης με τους Γερμανούς.

Στις 9 Απρ 1941, ο αγώνας ανατολικά του Νέστου είχε ουσιαστικά παύσει μετά την εγκατάλειψη του οχυρού Εχίνος (οι μαχητές του οχυρού πολέμησαν σκληρά επί 3ήμερο, 6-8 Απρ 1941 και το εγκατέλειψαν όταν οι Γερμανοί το παρέκαμψαν) και την εκπόρθηση του οχυρού Νυμφαία και οι γερμανικές φάλαγγες ήταν ελεύθερες να κινηθούν προς την Καβάλα.

Ενώ λοιπόν, επί της οχυρωμένης τοποθεσίας οι προσπάθειες των Γερμανών συντρίβονταν στην άκαμπτη θέληση των υπερασπιστών των οχυρών (Κάλη - Καρατάς - Ρούπελ - Παληουριώνες κτλ), στη Θεσσαλονίκη παιζόταν η τελευταία πράξη του δράματος, αφού ήδη οι Γερμανοί από το πρωί είχαν εισέλθει στην πόλη.

Ο στρατηγός Φάιελ (διοικητής της 2ης τεθωρακισμένης μεραρχίας) μαζί με τον επιτελάρχη του και τον αντισυνταγματάρχη Πετίνη (είχε ασχοληθεί με τις διαπραγματεύσεις για τη συνθηκολόγηση μετά από εντολή του διοικητή του ΤΣΑΜ) έφθασαν στη Θεσσαλονίκη περί της 01:00ω από το χωριό Πρόχωμα Θεσσαλονίκης, όπου ήταν ο σταθμός διοικήσεώς του και πήγαν κατευθείαν στο γερμανικό προξενείο, όπου κλήθηκε προς συνάντηση ο διοικητής του ΤΣΑΜ για την 1230ω.

Πράγματι, ο διοικητής του ΤΣΑΜ έφθασε στο προξενείο την καθορισθείσα ώρα συνοδευόμενος από τον επιτελάρχη του και συνάντησε εκεί τον στρατιωτικό

διοικητή Θεσσαλονίκης αντιστράτηγο Ραγκαβή, τον οποίο είχε ειδοποιήσει ο ίδιος. Ο στρατηγός Φάιελ επέδωσε στον αντιστράτηγο Ραγκαβή το συνταχθέν στο χωριό Πρόχωμα στη γερμανική γλώσσα πρωτόκολλο, για ανάγνωση και μετάφραση.

Ο διοικητής του ΤΣΑΜ (αντιστράτηγος Μπακόπουλος), δεν έμεινε ικανοποιημένος από τη διατύπωση και ζήτησε την τροποποίησή του σε κάποια σημεία και τη σύνταξή του και στην ελληνική γλώσσα.

Ο αντιστράτηγος Μπακόπουλος, επέμεινε κυρίως όπως στο πρωτόκολλο προστεθούν οι παρακάτω όροι :

- Ν' αναγνωρισθεί ότι το ΤΣΑΜ δεν ηττήθηκε αλλά ότι αναγκάστηκε να προτείνει συνθηκολόγηση, λόγω της κατάρρευσης της γιουγκοσλαβικής αντίστασης.

- Να επιστραφεί το πολεμικό υλικό στην Ελλάδα, μετά το πέρας του πολέμου.

- Να παραμείνουν στις θέσεις τους οι ελληνικές πολιτικές αρχές.

- Να μην εισέλθει στο ελληνικό έδαφος βουλγαρικός στρατός και να μην αποσταλούν σε καμία περίπτωση στη Βουλγαρία ή Ιταλία ως αιχμάλωτοι Έλληνες αξιωματικοί και στρατιώτες.

- Κάποια δευτερεύοντα ζητήματα που αφορούσαν τη μελλοντική θέση των αξιωματικών και οπλιτών του ΤΣΑΜ.

Μετά από διαπραγματεύσεις, οι οποίες διήρκεσαν περί τη μιάμιση ώρα, παρόλο ότι ο Γερμανός στρατηγός φαινόταν ότι επειγόταν να επανέλθει στο σταθμό διοικήσεώς του (χωριό Πρόχωμα), συντάχθηκε παράρτημα, το οποίο προσαρτήθηκε στο αρχικό πρωτόκολλο και περιλάμβανε τις αιτήσεις του ΤΣΑΜ που έγιναν δεκτές, με εξαίρεση εκείνα που αφορούσαν στην επιστροφή του οπλισμού και της μη εισόδου βουλγαρικών στρατευμάτων για τα οποία ο στρατηγός Φάιελ δήλωσε αναρμοδιότητα. Τελικά την 14:00ω υπογράφηκαν τα εμφανιζόμενα στις σελίδες 73 και 74, το πρωτόκολλο και παράρτημα αυτού.

Ο διοικητής του ΤΣΑΜ, αμέσως μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου, απευθυνόμενος προς τον Γερμανό στρατηγό είπε :

"Αισθάνομαι βαθυτάτην λύπη, διότι η τύχη μου επεφύλασσε να θέσω την υπογραφήν μου εις το πρωτόκολλον τούτο το οποίον με υποχρεώνει να παραδώσω την υπό την διοίκησίν μου ηρωϊκήν και ένδοξον στρατιάν της Ανατολικής Μακεδονίας καίτοι αύτη δεν ηττήθηκε. Παρηγορούμαι όμως ότι η παράδοσις αύτη γίνεται προς τον γενναίον γερμανικόν στρατόν και είμαι βέβαιος ότι η συμπεριφορά τούτου προς τους αξιωματικούς και στρατιώτας μου θα είναι οία αρμόζει εις γενναίους προς γενναίους".

Σ' αυτά ο Γερμανός στρατηγός απάντησε ότι λυπάται και αυτός, διότι βρέθηκαν αντιμέτωποι οι δύο στρατοί, εξέφρασε τα εγκάρδια συγχαρητήρια και το θαυμασμό του για τη γενναιότητα και τον ηρωισμό της στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας και πρόσθεσε ότι εκτιμά απολύτως τη βαθιά λύπη που αισθανόταν ο διοικητής της.

Έτσι τερματιζόταν ο αγώνας στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη υπό όρους εξαιρετικά έντιμους για τα υπεραμυνθέντα του πατρίου εδάφους ελληνικά στρατεύματα.

Την 1600 ω, ο διοικητής του ΤΣΑΜ γνωστοποίησε στις υπ' αυτόν μονάδες τα της υπογραφής της συνθηκολόγησης και τους όρους αυτής, διέτασσε δε τη διακοπή των εχθροπραξιών και τη συγκέντρωση του οπλισμού προς παράδοση. Στη συνέχεια κοινοποίησε ημερήσια διαταγή (σελ. 71, 72), με την οποία απέτρεψε φόρο τιμής προς τους πολεμιστές του.

Να σημειωθεί ότι η διαταγή του ΤΣΑΜ για συνθηκολόγηση δεν υπήρξε ευπρόσδεκτη από τις μονάδες, οι οποίες μέχρι τη στιγμή εκείνη είχαν διατηρήσει τις θέσεις τους και οι οποίες κατέχονταν από το συναίσθημα του νικητή. Η προοπτική της άδοξης κατάληξης σε αιχμαλωσία προκάλεσε, όπως ήταν φυσικό, δικαιολογημένη αντίδραση και η πρώτη σκέψη πολλών ηγητόρων ήταν προσπάθεια διαφυγής με τα τμήματά τους προς την ελεύθερη και μαχόμενη ακόμη Ελλάδα. Γρήγορα όμως οι παρουσιαζόμενες ανυπέβλητες δυσχέρειες για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού, τους προσγείωσαν στην πραγματικότητα και τους ανάγκασαν να υποταχθούν στο μοιραίο.